

Titel: Notesbog 11

Citation: "Notesbog 11", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2001 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-not11-kom-root.pdf> (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Schelling. No 1** : se tekstredigeringen, s. 416.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 1

◀ **han vilde betragtes ... i platonisk Betydning** : Schelling publicerede selv sin første forelæsning under titlen *Schelling's erste Vorlesung in Berlin, 15. November 1841*, Stuttgart 1841, men heri findes intet om det anførte. En anden tilhører til forelæsningen, Franz von Tschudi, refererer dog følgende: »Er deutete auch etwas dunkel an, das er seinen Schülern hinterlassen werde, ähnlich Sokrates, der (im Phädon) jedem weisheitsuchenden Jüngling, der wenige Tage nach seinem Tode nach Athen kam, nach seinem Tode erschein«, *Schelling im Spiegel seiner Zeitgenossen*, udg. af X. Tilliette, bd. 1, Torino 1974, s. 443. I den gr. filosof Platons (427-347 f.Kr.) dialog *Faidon* udvikler Sokrates, at den sande filosof stræber er at dø (*Faidon* 64a, jf. *Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 3, s. 170), hvilket betyder, at han i livet må stræbe efter at gøre sig uafhængig af de umiddelbare drifter og behov.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 4

◀ **det var som Kanne ... for det Dagligdagse** : Johann Arnold Kanne (1773-1824), ty. forf., mytolog og sprogforsker, som var SK bekendt (jf. ktl. 584, 588-592). Udtalelsen er ikke verificeret.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 8

◀ **το αλεθες ραδιον** : gr. (to alethés rhádion), egl. ἀληθες (alēthés), ordret: 'det sande let', dvs. at gøre sandheden simpel. I *SW II*, 3, s. 19, skriver Schelling: »Das Wahre ist leicht, sagt ein Alter«; kilden er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 13

◀ **Philosophie og Virkelighed** : sml. notesbog 8:33, hvor SK skriver: »Jeg er saa glad ved at have hørt Schellings 2den Time – ubeskrivelig. Saa har jeg da længe nok sukket og Tankerne sukket i mig; da han nævnede det Ord: 'Virkelighed' om Philosophiens Forhold til Virkelighed, da sprang Tankens Foster i mig af Glæde som i Elisabeth. Jeg erindrer næsten hvert Ord, han fra det Øieblik sagde. Her maaskee kan der komme Klarhed. Dette ene Ord, det erindrede mig om alle mine filosofiske Lidelser og Qvaler«, *SKS* 19, 235.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 16

◀ **quid sit (...) quod sit** : lat. 'hvad det er' hhv. 'at det er'. Udtrykkene, der benyttes i den skolastiske filosofi, betegner en tings 'væsen' hhv. dens 'eksistens'. Sml. *Paulus*, s. 217; *SW II*, 3, s. 57f.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 17

◀ **cognitio** : lat. 'erkendelse', 'genkendelse'. Sml. *SW II*, 3, s. 58.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 23

◀ **det hebraiske ידע** : hebr. (jāda) 'erfare', 'erkende', 'kende', 'forstå', 'genkende'. Jf. også W. Gesenius *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum in Veteris Testamenti libros*, Leipzig 1833, ktl. 72 (forkortet *Lexicon manuale hebraicum*), s. 405f., som bl.a. angiver betydningen: 'cognovit', 'cognovit aliquem (kennen lerne).

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 24

◀ **επιστημη του οντος** : gr. (epistēmē tou óntos) 'viden(skab) om det værende'. Sml. *Paulus*, s. 218; *SW II*, 3, s. 76 – begge steder kaldes dette den ældste definition på filosofi.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 28

◀ **og** : også.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 28

◀ **mindst** : dvs. 'i det mindste', 'i hvert fald'; af ty. »am wenigsten«, *Paulus*, s. 218.

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 30

◀ **Spørgsmaalet blev ... kun paa een** : sml. *Paulus*, s. 219, hvor der refereres: »Da das Seiende (τὸ ὄν) aber, nach dem Vorigen, verschiedene Seiten der Betrachtung darbietet, so fragt sich, ob die Philosophie sich auf beide [quid und quod sit] beziehe und beide in Einer Wissenschaft befasse, oder ob sie überall nur auf die Eine Seite gehe.«

I trykt udgave: Bind 19 side 305 linje 30

◀ **Indvendinger i kantisk ... et Accidens** : Der sigtes til den ty. filosof Immanuel Kants (1724-1804) 'kritiske' filosofi, der vendte sig mod den traditionelle dogmatiske metafysik for i stedet at undersøge mulighedsbetingelsen for den menneskelige erkendelse, erfaring og fornuft. I *Kritik der reinen Vernunft* (1781) indvender Kant indirekte imod forståelsen af filosofi som viden om det værende, at 'væren' ikke er en egenskab. - **Accidens**: det som 'hænder' el. modificerer en substans, dvs. en egenskab.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 5

◀ **quodditas (...) quidditas** : lat. hhv. 'at-hed' (ang. eksistens) hhv. 'hvad-hed' (ang. væsen, essens); skolastiske udtryk. Sml. *Paulus*, s. 224; *SW II*, 3, s. 65, hvor det hedder: »Das Uebergehen ist *simpliciter* ein Anderswerden; an die Stelle der reinen Potenz, die als solche das nicht *Seyende* ist, erscheint ein *Seyendes*, aber die Bestimmung 'ein *Seyendes*' ist hier selbst eine bloß quidditative, nicht quodditative (scholastische Ausdrücke, aber die in Kürze bezeichnen): es ist mir dabei nur um das quid, nicht um das quod zu thun.«

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 9

◀ **Altsaa blev Philosophien ... nyere sagde det** : Der sigtes formentlig til distinktionen ml. en rationalistisk filosofi (bl.a. Descartes (310,21), Spinoza (312,36), Leibniz og Wolff (306,28) med rødder hos Platon (305,4) og Aristoteles (310,8), som mener, at filosofiens genstand er tingenes essens, og så den nyere empiristiske filosofi, som mener, at tingenes essens er enten uerkendbar (Locke (325,14), el. at forestillingen om en sådan er meningsløs (Berkeley, Hume (325,14)), hvorfor filosofien i stedet skal vende sig mod det positivt givne.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 10

◀ **Potens** : iboende mulighed, evne, formåen el. 'magt' til at virkeliggøre noget. Se også 'potentia' (307,30). Schelling udfolder dette sted i *SW II*, 3, s. 62f.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 18

◀ **»eingebornene, aprioriske Indhold«** : Det er Schelling, som citeres. Jf. *Paulus*, s. 221, hvor der refereres: »Was in ihr ohne ihr Zutun ist, ist ihr an- oder eingeborner Inhalt, der mit ihrem Wesen gesetzt ist, vor aller wirklichen Erkenntniss, *ihr a-priorischer Inhalt*.« Sml. *SW II*, 3, s. 63.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 20

◀ **det gl. skolastiske ens omnimode indeterminatum** : lat. 'væren, som i enhver henseende er ubegrænset (ubestemt)'. Sml. *SW II*, 3, s. 64, hvor Schelling skriver: »Durch diese Beweglichkeit ihres höchsten Begriffs unterscheidet sich die gegenwärtige Philosophie von der Scholastik, die einen ähnlichen Anfang gehabt zu haben scheinen könnte. In dieser entspricht der unendlichen *Potenz* des *Seyns* das *Ens omnimodo indeterminatum*, von welchem sie ausging: sie verstand unter demselben nicht ein irgendwie schon Existirendes, sondern, wie sie sagte, das Existirende überhaupt. Dieses *Ens* der Scholastik war etwas ganz Todtes – eigentlich der höchste Gattungsbegriff, *Ens in genere*, von dem eben darum nur ein *nominelles* Fortschreiten zu den Gattungen und Arten des *Seyns*, zum *Ente composito, simplici*, und wie die besonderen Klassen von Wesen weiter bestimmt wurden, möglich war.«

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 25

◀ **aptitudo ad existendum** : lat. 'evne(n) til at eksistere'. Sml. *SW II*, 3, s. 64, hvor det hedder: »In der Wolffschen Philosophie wurde das *Ens*, das die Scholastiker als *aptitudo ad existendum* erklärten, sogar erklärt als eine bloße *non repugnantia ad existendum*, wodurch die unmittelbare Potenz vollends zur bloßen passiven Möglichkeit abgeblaßt und herabgesetzt ist, mit der sich natürlich wieder nichts anfangen läßt« (se næste kommentar).

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 27

◀ **det skolastiske ens** : Det lat., skolastiske udtryk betyder 'væren', 'et værende'; det svarer til det gr. 'to on'.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 27

◀ **Hos Wolf (...) »non repugnantia ad existendum«** : lat. 'det, der ikke er i modstrid med det at eksistere' (306,27). - **Wolf**: Christian von Wolff (1679-1754), ty. filosof, hvis rationalistiske filosofi var dominerende i perioden frem til Kant (306,5). Hans hovedværk er *Philosophia Prima sive Ontologia* (1730).

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 28

◀ **Vi have altsaa en ... Erkjendelsens uendelige Potens** : sml. *Paulus*, s. 224f., hvor der refereres: »Kant's Kritik legte zu ihr den Grund; doch enthielt sie bei ihm zu viel Empirisches und hatte eine zu subjective Stellung. Aber ohne sie ist die Philosophie ihres Gegenstandes nicht gewiss, sie ist die ihren Gegenstand suchende Wissenschaft, und in diesem Sinne Philosophie, philosophia prima, Ontologie. Das Denken folgt in ihr der Bewegung der unendlichen Potenz des Seyns, deres ganzen Inhalt es als unendliche Potenz des Erscheinens ebenfalls besitzt. Sie ist es, die seit Kant die deutsche Philosophie beschäftigt, und es handelt sich nun zunächst darum, ob sie überhaupt *die* Philosophie sey oder ob nicht.« – **philosophia prima**: lat. 'første filosofi'; betegnelsen har sin oprindelse i Aristoteles' distinktion ml. en 'første' og en 'anden' filosofi (310,8) og blev hyppigt benyttet i skolastikken (325,3), men også i den ty. rationalisme i det 18. årh. (fx A.G. Baumgarten og Chr. Wolff), hvor betegnelsen blev synonym med 'metafysik', 'ontologi'. – **Ontologia**: lat. 'ontologi', dvs. læren om det værende. – **Kants Kritik**: 306,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 306 linje 36

◀ **επιστάμενον** : gr. (ephistámenon) 'noget, der bliver stående', el. som er bragt til stand, dvs. i stilstand. Sml. *Paulus*, s. 225. (347,4).

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 8

◀ **provocere til** : påberåbe sig.

I trykt udgave: Bind 19 side 306m linje 3

◀ **Fornuft er som ... paa Alles-Vernehen** : Det ty. ord 'Vernunft' er afledt (deriveret) af ordet 'Vernehen', dvs. 'forhøre' el. 'afhøre'. Sml. *SW II*, 1, s. 320, hvor Schelling skriver: »und in den großen Verhör oder Vernehen, wovon die Vernunft den Namen hat.«

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 18

◀ **omnibus æqua** : lat. 'lige for alle'.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 20

◀ **foeminini generis** : lat. 'i hunkøn'. Sml. *SW II*, 3, s. 74f.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 21

◀ **masculinum** : lat. 'hankøn'.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 22

◀ **το περιφερές** : gr. (to peripherés) egl. 'det, der drejer rundt'; det foranderlige, tilblivende.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 23

◀ **begrifflos ... schrankenlos** : jf. *Paulus*, s. 225.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 26

◀ **υποκειμενον** : gr. (hypokeímenon) 'det underliggende', 'substans', det, som er substrat for yderligere bestemmelser; siden Aristoteles (310,8) et centralt begreb i den filosofiske tradition. Sml. *Paulus*, s. 227; *SW II*, 2, s. 29.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 28

◀ **contradictoria** : lat. 'modsigende begreber'. Sml. *Paulus*, s. 226.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 30

◀ **potentia** : lat. 'efter mulighed'.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 30

◀ **a potentia ad actum** : lat. 'fra mulighed (potentialitet) til virkelighed (virke-lighed)'. Sml. *Paulus*, s. 226; *SW II*, 3, s. 68.

I trykt udgave: Bind 19 side 307 linje 39

◀ **exclusum tertium** : lat. 'det udelukkede tredje; et grundprincip formuleret af Aristoteles (310,8), som udtrykker, at der ikke gives noget 'tredje' ml. kontradiktoriske modsigelser (A og ikke-A), fx at noget enten er

værende el. ikke-værende.

I trykt udgave: Bind 19 side 308 linje 14

◀ **excludere pullos** : lat. 'udruge kyllinger', af *excludo*, egl. 'lukker ud, udelukker'.

I trykt udgave: Bind 19 side 308 linje 15

◀ **instar omnium** : lat. 'gældende for alle andre'. Sml. *Paulus*, s. 227.

I trykt udgave: Bind 19 side 308 linje 19

◀ **ex actu in potentiam** : lat. 'fra virkelighed til mulighed (potentialitet)'. Sml. *Paulus*, s. 228.

I trykt udgave: Bind 19 side 308 linje 28

◀ **den første Potens (...) 2d Potens** : sml. *Paulus*, s. 228.

I trykt udgave: Bind 19 side 308 linje 32

◀ **actu ad potentiam** : lat. '(fra) virkelighed til mulighed'.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 3

◀ **tertium exclusum** : 308,14.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 5

◀ **ab actu ad potentiam** : lat. 'fra virkelighed til mulighed (potentialitet)'.

I trykt udgave: Bind 19 side 309m linje 15

◀ **existentiæ obnoxium** : lat. 'underlagt eksistensen'. Sml. *Paulus*, s. 254, hvor der refereres: »Sie kann sich nicht mehr entäussern, sondern bleibt bei sich; sie kann *das Wesen* genannt werden, *das nicht*, wie alles Vorige, *dem Seyn unterworfen ist*, *existentiæ obnoxium*, *sondern über dem Seyn ist*.«

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 20

◀ **Potens og Aktus** : sml. *Paulus*, s. 254.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 22

◀ **Kants Kritik** : sml. *Paulus*, s. 256.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 28

◀ **Emanationssystem**: udstrømning; filosofisk begreb, som er præget af den gr. fil. Plotin (o. 205-270), der hævder en væsensmæssig kontinuitet ml. det, som ligger til grund for verden, nemlig Gud, og den tilblevne verden. Fra Gud som det fuldkomne væsen fremkommer al den øvrige væren som en gradvis 'udstrømning'.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 34

◀ **prius** : lat. 'det første'; noget, der går forud.

I trykt udgave: Bind 19 side 309 linje 38

◀ **posterius** : lat. 'det sidste'; noget, der følger (af noget andet).

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 1

◀ **philosophia secunda, ... kun forstod Physik** : lat. 'anden filosofi'. Den gr. filosof Aristoteles (384-322 f.Kr.) skelner ml. en 'første filosofi' (πρώτη φιλοσοφία), der undersøger de første principper og årsager, dvs. den uforanderlige væren, hvilket sker i det af hans skrifter, der senere er kaldt *Metafysikken*, og en 'anden filosofi' (δευτέρα φιλοσοφία), der undersøger de ting, som er underkastet forandring og bevægelse, hvilket især sker i *Fysikken*. Jf. 6. bog (1026a 8-32) og 7. bog (1037a 10-20) af Aristoteles *Metafysikken*. Sml. *SW II*, 1, s. 337.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 8

◀ **Identitæts-Philosophien, hvis ... Subjekt og Objekt** : Schellings såkaldte identitetsfilosofi omfatter hans filosofiske skrifter fra 1801 (314,12) til 1806 og markerer et egentligt brud med Fichte (se næste

kommentar), som hans foregående filosofi særligt relaterede sig til, idet den hævder en oprindelig fælles grund for såvel ånden som naturen; denne fælles grund (det absolutte) angives som identiteten af det subjektive og det objektive, og for så vidt den ligger forud for differensen ml. ånd og natur, betegnes den som en indifferens ml. subjekt og objekt.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 17

◀ **Fichte og hans ... ud af sig selv** : Den ty. fil. Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), prof. i Jena 1794-1799 og fra 1810 i Berlin, søgte i sit hovedværk *Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre* (1794) at udarbejde et filosofisk system, som i lighed med Descartes' (310,21) tog udgangspunkt i jeg'et el. subjektet. Modsat Descartes hævder Fichte imidlertid, at jeg'et – som det første princip i erkendelsen – ikke kan være noget givet, et faktum (ty. »Tatsache«), men må stå for en aktivitet el. en handling (ty. »Tathandlung«). Videnskabslærens grundprincip er således, at det handlende subjekt sætter el. frembringer et ikke-jeg (objekt); og ud fra modsætningen ml. jeg og ikke-jeg lader alle begreber, som kendetegner vores virkelighedserkendelse, sig aflede. Sml. *Paulus*, s. 343f.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 20

◀ **Ved subjektiv Reflexion ... ligesom hos Cartesius** : sml. *Paulus*, s. 345. – Den fr. fil. René Descartes (1596-1650) søgte i sine hovedværker *Meditationes de prima philosophia* (1641) og *Principia philosophiae* (1644) at finde et urokkeligt princip, som var evident og således uden for al tvivl. Ved metodisk at betvivle alle vidensformer nåede han frem til, at bevidstheden om, at jeg'et el. subjektet eksisterer, er erkendelsens sikre fundament ('Cogito ergo sum'). Hans filosofi, der var et opgør med den tidligere skolastiske filosofi, blev udgangspunktet for den senere rationalisme.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 21

◀ **System des transcendentalen Idealismus** : Schellings tidlige hovedværk *System des transcendentalen Idealismus*, Tübingen 1800, omhandler enheden ml. transcendentalfilosofien (i kantiansk forstand) og åndsfilosofien, der ligger i forlængelse af Schellings tidlige naturfilosofi, if. hvilken naturen gennem menneskets praktiske virksomhed i kunst, filosofi og religion bringes til bevidsthed om sig selv som ånd. Bogen indledes med at hævde enheden af 'jeg' som 'vished' og 'vilje', hvorved jeg'et er en værens potens og således kan blive genstand for fornufterkendelse og fornuftig vilje.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 28

◀ **το μη ον** : gr. (to mē on) 'det ikke værende'. Sml. *Paulus*, s. 345.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 32

◀ **den Forskjel ... ουκ ον og μη ον** : Der sigtes til Platons distinktion ml. 'ouk on', dvs. 'det ikke-værende' (absolut ikke-væren), og 'mē on', dvs. 'det ikke værende' (relativ ikke-væren), der findes i dialogen *Sofisten* 237a-b, 241d, 256d-e og 258a-c, jf. *Platons Skrifter* (305,4) bd. 7, s. 47, 54, 77 og 79f.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 34

◀ **Plutarch oplyser ... og μη ον ειναι** : Den gr. fil. og historiker Plutarks (0. 50-125 e.Kr.) distinktion ml. 'mē einai', dvs. 'er ikke' el. 'ikke væren' (Schelling: 'nicht seyn'), og 'mē on einai', dvs. 'er ikke-væren' (Schelling: 'nicht das seyende Seyn'), findes i afhandlingen *Adversus Colotem* ('Svar til Colotes' (i forsvar for de andre filosoffer)) i *Moralia* 1115d-f. Sml. *Paulus*, s. 345. – **Plutarch**: gr. filosof og historiker (o. 46 - o. 120).

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 35

◀ **ουκ οντα (...) μη οντα** : gr. (ouk ónta) 'det ikke-værende' og gr. (mē ónta) 'det ikke værende'.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 37

◀ **Platos Sophist rettet ... meget et Intet** : jf. Platons dialog *Sofisten* (fx 240d-e, 260b-261b), hvor 'den fremmede', som leder undersøgelsen, diskuterer dette med Theaitetos, *Platons Skrifter* (305,4), bd. 7, s. 52f., 82-84.

I trykt udgave: Bind 19 side 310 linje 38

◀ **quodam modo** : lat. 'på en vis måde'.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 3

◀ **Men det Ikke-Værende ... das Nicht-Ich** : 310,20.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 3

◀ **Tvivlen maa nemlig ... det er Bevægelsen** : Der alluderes formentlig til Hegel, for hvem tvivlen, benægtelsen og negationen betegner erfaringens dynamiske kraft og 'systemets' bevægelse. Jf. fx *Phänomenologie des Geistes*, udg. af J. Schulze, Berlin 1832 [1807], ktl. 550, i *Hegel's Werke* (313,13) bd. 2, s. 63f. (*Jub.* bd. 2, s. 71f.).

I trykt udgave: Bind 19 side 311m linje 3

◀ **Identitæts-Ph.** : 310,17.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 19

◀ **ascenderende (...) descenderende** : Om udtrykkene, der stammer fra skolastisk filosofi, hedder det hos Schelling selv: »Negative Philosophie ist nur *philosophia ascendens* (von unten aufsteigende), von der unmittelbar einzusehen, daß sie nur logische Bedeutung haben könne, positive Philosophie *philosophia descendens* (von oben herabsteigende). Beide *zusammen* also vollenden erst den ganzen Kreis der Philosophie, wie man denn auch diese Zweiheit, wenn sie noch weiterer Erklärung oder Erläuterung bedürfte, ganz leicht auf die in den Schulen hergebrachte Einleitung der theoretischen Philosophie in Logik und Metaphysik zurückführen könnte, indem die erste im Grunde nur Logik (Logik des Werdens) ist, alles wahrhaft Metaphysische aber ganz der andern (der positiven Philosophie) anheimfällt«, *SW* II, 3, s. 151 noten. Sml. *Paulus*, s. 349.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 22

◀ **καταβολη** : gr. (katabolē) 'grundlæggelse', 'begyndelse'.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 23

◀ **Alt er einerlei i den voltaiske Søile** : Voltasøjlen, der blev konstrueret af den ital. fysiker Alessandro Volta (1745- 1827) o. år 1800, er den første elektriske strømkilde. Den består af en række vekslende zink- og kobberskiver adskilt af pap e.l., som er vædet i en svag syre- el. saltopløsning og danner en søjle, hvori der genereres en elektro-kemisk proces og dermed en spændingsforskel ml. søjlens to endepunkter.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 29

◀ **Kant erklærede Alt ... kjendes af Existenten** : sml. *Paulus*, s. 350f., hvor der refereres: »Kant nannte *apriorisch* diejenige Erkenntniss, die aus der blossen Natur des Erkenntnissvermögens geschöpft werde. Mit noch grösserem Rechte *nennen Wir apriorisch jedes Wissen, das aus der Natur der unendlichen Potenz des Seyns sich entwickelt. Durch reine Vernunft ist von einer jeden Sache einzusehen, was aus ihrer Natur folgt; und so ergiebt sich aus dem allgemeinen Prius die reine Vernunftwissenschaft. Nicht von der Existenz aus erkennen, so dass dabei die Existenz des Gegenstandes vorausgesetzt würde, heisst a priori erkennen.*« - Med Kant (306,5) sigtes til *Kritik der reinen Vernunft* A57/B81, hvor dette indgår i bestemmelsen af 'transcendental logik'.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 32

◀ **Kant siger: det ... er ham eet** : jf. fx Kants (306,5) *Kritik der reinen Vernunft* B 303, hvor det aprioriske siges at udgrænse de forskellige former for mulig erfaring, som forstanden kan anticipere, men udgør i sig selv ingen erfaring.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 35

◀ **at al Fremgang ... det var Existenten** : Der sigtes først til Kants (306,5) distinktion (*Kritik der reinen Vernunft* A 7-8/B 11-12) ml. analytiske og syntetiske domme, dvs. domme, hvor dommens prædikat hhv. er og ikke er en del af dommens subjekt. Kant betegner de analytiske domme som *domme, der belyser* subjektet, og *domme, der udvider* erkendelsen af subjektet. De syntetiske domme opdeles endvidere i a priori domme og a posteriori domme. Men der sigtes også til Kants generelle karakteristik af fornuftens syntetiske væsen (A 77/B 103) som en serie af fornuftshandlinger, der - i kraft af at bringe enhed i forestillingernes mangefoldighed - sikrer erkendelsens modale struktur (A 234/ B 286f., A 247/ B 304f.), dvs. den struktur, der ligger til grund for enhver mulig, virkelig el. nødvendig erkendelse. Men det er tilfældigt, dvs. et åbent spørgsmål, hvorvidt og hvorledes denne struktur objektivt finder anvendelse på givne naturgenstande.

I trykt udgave: Bind 19 side 311 linje 38

◀ **Denne Videnskab ... blot Arter** : sml. *Paulus*, s. 352, hvor der refereres: »Die Naturphilosophie will keine wirklichen Pflanzen deducieren; jede wirklich existierende Pflanze ist ein Jetzt und Hier. Aber, wie in der vorbildlichen Welt Alles nur γενικῶς, der Gattung nach, enthalten seyn soll, so enthält die reine Wissenschaft

nur Gattungen und Arten. Sie hat *alle sinnlichen Dinge nur als ausser dem Denken seyn könnende*, nicht seyende. Das letzte hat sie sogar nur als ein aus dem Denken gar nicht Herauskönnendes. Und auf diese Weise nie und in nichts das Denken überschreitend, ist diese Wissenschaft durchaus *immanente, nirgends transcendente Wissenschaft*, so rein apriorisch, dass sie wahr seyn würde, auch wenn nichts existirte, so wie auch die Geometrie wahr ist, wenn gleich kein Dreieck existirte.«

I trykt udgave: Bind 19 side 312 linje 8

◀ **Ks Kritik** : 306,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 312 linje 11

◀ **Man beskyldte Kant ... et Forsvar** : sml. *Paulus*, s. 355, hvor der refereres: »Kant hat sich durch den allgemeinen Vorwurf: Seine Philosophie sey *Idealismus d.h. die Behauptung, dass die Dinge nicht wirklich ausser uns existiren!* verleiten lassen, der zweiten Ausgabe seiner Kritik der reinen Vernunft *eine Widerlegung des Idealismus* einzufügen.« – Kants forsvar findes i afsnittet »Gendrivelse af idealismen« (B 275) i *Kritik der reinen Vernunft*, hvor Kant formulerer og forsvare den 'læresætning', at bevidsthedens indhold er empirisk bestemt, hvilket modsiger en idealisme, der kun anerkender eksistensen af bevidsthedens indhold. – **fornemlig**: først og fremmest, især.

I trykt udgave: Bind 19 side 312 linje 29

◀ **Spinoza; for ham ... af Guds Natur** : sml. *Paulus*, s. 356f. I sit hovedværk *Ethica* (1677) fremstiller den holl. filosof Baruch de Spinoza (1632-77) efter matematisk forbillede ('more geometrico') sin filosofi som et deduktivt system af definitioner, aksiomer og beviser. Grundbegrebet er 'substansen' el. det absolutte, som er 'Gud'. Mens alt værende er bevirket af Gud, så er Gud selvstændig og årsag til sig selv ('causa sui'). Substansen indeholder en uendelighed af bestemmelser, 'attributter', men den menneskelige fornuft formår blot at erkende to, tænkning og udstrækning. Alle de psykiske og de fysiske fænomener udgør 'modi' af disse to attributter. De fremgår af substansen med samme logiske nødvendighed, som trekantens egenskaber fremgår af trekantens natur. Spinoza's filosofi formulerer dermed den panteistiske tanke om Gud som værende ét med naturen ('Deus sive natura', 'Gud eller naturen').

I trykt udgave: Bind 19 side 312 linje 36

◀ **Hegel (...) har gjort ... eneste Philosophie** : Der sigtes til Hegels filosofi som en fortsættelse af den identitetsfilosofi, som Schelling selv havde grundlagt (310,17), og som han betragter som en negativ filosofi. Hegel, der opfatter sin filosofi som filosofien, siger fx i den første foretale til *Die Wissenschaft der Logik*, udg. af L. v. Henning, bd. 1- 2, Berlin 1833-34 [1812-16], ktl. 552-554; bd. 1, i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 3-9 (*Jub.* bd. 4, s. 13-19), at hans filosofi er både positiv og negativ, mens han i § 81, 2. anm. i *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, udg. af L. v. Henning, bd. 1-3, Berlin 1840-45 [1817], ktl. 561-563 (forkortet *Encyclopädie*); bd. 1, *Hegel's Werke* bd. 6, s. 157 (*Jub.* bd. 8, s. 195), kalder sin spekulative dialektik den 'positiv-fornuftige'. – **Hegel**: Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-06 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin. SK havde i sit bibliotek en række separatudgaver af *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*).

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 13

◀ **Hegels Definition af ... som Alles Seyn** : sml. *Paulus*, s. 359f., hvor der refereres: »Meine vollkommene Beistimmung hat *die Hegelsche Definition von Philosophie: sie sey die Wissenschaft der Vernunft* und zwar *inwiefern sich diese als alles Seyns bewusst wird*. Diese Erklärung kann zwar nicht unbedingt auf positive und negative Philosophie angewandt werden; aber *das Wesen der Vernunftwissenschaft drückt sie vollkommen aus*. Die Vernunft wird sich in ihr als alles Seyns bewusst, *vorausgesetzt, dass unter dem Seyn nicht auch das wirkliche, aktuelle verstanden wird*, sondern dass in der Vernunftwissenschaft die Vernunft als alles Seyn, der Materie nach, erscheint. *Dass die Vernunft in der Philosophie sich ihres Inhalts, als des Inhalts alles Seyn, bewusst wird, das ist die Erklärung der Vernunftwissenschaft*. Diese Unterscheidung sollte freilich nicht fehlen! Ob aber *Hegel* dieselbe stillschweigend sich vorbehielt, oder sie nicht kannte, muss der Verlauf zeigen.« – Schelling sigter formentlig ikke til et bestemt sted hos Hegel, men til Hegels opfattelse af sin filosofi i almindelighed.

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 15

◀ **Hegel yttre ... erhverve det** : sml. *Paulus*, s. 360f. Den 'intellektuelle anskuelse' (314,15) er for Schelling organet for al transcendent tænkning; den er mulighedsbetingelsen for, at man kan forestille sig det absolutte, sådan som det bl.a. sker i kunsten. Der sigtes til Hegels (313,13) fremstilling af Schellings filosofi i *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, udg. af C.L. Michelet, bd. 1-3, Berlin 1836, ktl. 557-559; bd. 3, i *Hegel's Werke* (313,13) bd. 13-15; bd. 15, s. 646-683 (*Jub.* bd. 19, s. 646-683).

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 23

◀ **I denne Eenhed ... at gaae over** : sml. *Paulus*, s. 361, hvor der refereres: »Diese unendliche Potenz war eine Art orphischer Einheit, in der Alles noch verborgen lag, was daraus zu entwickeln war; zunächst das unmittelbar Seynkönnende; in weiterer Entfernung jene Potenz, die nicht übergeht, sondern in sich bleibt. Dies Letzte konnte allein als *das Absolute* bestimmt werden; denn es war *das von der Notwendigkeit des Übergangs in's Seyn Absolvirte, das in ewiger Freiheit gegen das Seyn Beharrende*.«

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 30

◀ **omnibus numeris absolutum** : lat. 'i alle henseender fuldendt'. Sml. *Paulus*, s. 361. I *SW II*, 2, s. 43 forklarer Schelling udtrykket i forbindelse med 'det absolute': »Aber das Lateinische Wort absolutum bedeutet nicht anderes als das *voll-Endete*, also nicht das, was kein Ende in sich hat, nicht das schlechthin Unendliche, sondern das in sich selbst Geendete und Beschlossene, wie es die lateinische Sprache vollständiger durch den Ausdruck bezeichnet: id quod omnibus numeris absolutum est; in jedem Actus, in jeder Bewegung sind aber nur drei Momente oder Zahlen *wesentlich*, Anfang, Mitte und Ende; was also diese in sich selbst hat, ist *ganz* vollendet, oder omnibus numeris absolutum.«

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 34

◀ **Hvad er der ... et ubeqvemt Medium** : sml. *Paulus*, s. 362, hvor der refereres: »Nach dieser Erörterung fragt es sich: *von welchem Absoluten Hegel redet? Das Absolute, das als Ende* bestimmt ist, konnte auch die Identitätsphilosophie nur als Resultat wollen. Offenbar stellt sich Hegel vor, die Identitätsphilosophie habe *das eigentlich Absolute nicht bloss der Sache* (nach reinen Inhalt der Vernunft), *sondern auch der Existenz nach, als Resultat, haben wollen*; zu dem Ende habe sie die Indifferenz als existierend vorausgesetzt, aber die Existenz nur, 'auf die schlechte Weise', *durch intellektuelle Anschauung*, bewiesen.« – Se fx 1. bog af Hegels *Die Wissenschaft der Logik* (313,13) i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 456-466 (*Jub.* bd. 4, s. 466-476).

I trykt udgave: Bind 19 side 313 linje 37

◀ **baaret sig galt af** : båret sig galt ad.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 6

◀ **Privatissimum** : lat. 'et rent privat anliggende'.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 9

◀ **Fremstilling af Identitæts-Ph. (...) i Zeitschrift für Physik 2d B** : sml. *SW I*, 10, s. 147, hvor det fremgår, at Schelling sigter til afhandlingen »Darstellung meines Systems der Philosophie«, trykt i *Zeitschrift für spekulative Physik*, udg. af Schelling, bd. 1-2, Jena og Leipzig 1800-01; bd. 2, hefte 2, s. III-XIV samt 1-127.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 12

◀ **I en tidligere ... Tidsskrift nævnes det** : sml. *SW I*, 10, s. 147, hvor Schelling henviser til sin afhandling »Anhang zu dem Aufsatz des Herrn Eschenmayer betreffend den wahren Begriff der Naturphilosophie, und die richtige Art ihre Probleme aufzulösen« i *Zeitschrift für spekulative Physik* (314,12) bd. 2, hefte 1, s. 111-146. Her (fx s. 122) diskuteres den 'intellektuelle anskuelse' med henvisning til J.G. Fichte (310,20).

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 14

◀ **Dette Udtryk tilhører ... var: Ich bin** : Hos J.G. Fichte (310,20) er 'den intellektuelle anskuelse', dvs. ens umiddelbare bevidsthed om sig selv i forhold til sine handlinger, et begreb, som er tænkt i modsætning til Kants 'sanselige anskuelse' og som bliver indført for at begrunde de fundamentale principper i hans videnskabslære, jf. § 5 i »Zweite Einleitung in die Wissenschaftslehre« (1797), i *Johann Gottlieb Fichte's sämtliche Werke*, udg. af I.H. Fichte, bd. 1-11, Berlin og Bonn 1834-46, ktl. 489-499; bd. 1, s. 463: »Dieses dem Philosophen angemuthete Anschauen seiner selbst in Vollziehen des Actes, wodurch ihm das Ich entsteht, nenne ich intellektuelle Anschauung. Sie ist das unmittelbare Bewusstseyn, dass ich handle, und was ich handle: sie ist das, wodurch ich etwas weiss, weil ich es thue«.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 15

◀ **afstryges** : stryges af, viskes bort.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 20

◀ **νοούμενον** : gr. (nooúmenon) 'tanke', 'det erkendte'. Hos Platon (305,4) betegnelsen for ideerne, der

skues gennem fornuften, modsat fænomenene, der erfares gennem sanserne.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 22

◀ **prius** : lat. 'det første'; noget, der går forud.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 23

◀ **Hegel gav ... existential System** : sml. *Paulus*, s. 368. – **hen paa**: hen mod.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 23

◀ **Id:Ph.s**: Identitetsfilosofien, 310,17.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 24

◀ **Hegel havde altsaa ... intell. Anskuelse** : jf. Hegels fremstilling af Schellings filosofi i hans *Geschichte der Philosophie* (313,13), især kapitlets afslutning.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 38

◀ **Logiken som ... Absolutes Existents** : jf. fx 1. bog af Hegels *Wissenschaft der Logik*, i *Hegel's Werke* (313,13), bd. 3, 35, 59-66 (*Jub.* bd. 4, s. 49f., 59-66).

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 39

◀ **denne Videnskab ... hele Videnskab** : Hos Hegel optræder 'logikken', der spekulativt udvikler alle grundkategorierne, selv som del (den første) af det samlede system.

I trykt udgave: Bind 19 side 314 linje 41

◀ **Maaskee var Seyn ... Begrebet Fjerneste** : sml. *Paulus*, s. 372f., hvor der refereres: »Das Seyn ist bei Hegel als actus, d.h. als *Gegenteil der Potenz* gefasst. Er beruft sich auf das Seyn als ein unmittelbar Gewisses; und das kann nur *actus seyn, nicht Potenz*. Er bestimmt das Seyn selbst als das am meisten vom Begriff Entfernte, als den Gegensatz alles Subjectiven und alles Begriffs. Aber worin kein Begriff und nichts von Subjectivem erhalten ist, da ist auch nicht Potenz. Das reine Seyn schliesst alles Seyn ein, ist actus purus.« – Se fx 1. bog af Hegels *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* (313,13), *Hegel's Werke* bd. 4, s. 165-169 (*Jub.* bd. 8, s. 203-207). – **actus**: lat. 'virkelighed' (også i betydningen: en akt, virken, handlen). – **purus actus**: lat. 'ren virkelighed'; udtrykker i den skolastiske filosofi Guds perfektion som den virkelighed, der har realiseret al sin indeholdte mulighed (338,18).

I trykt udgave: Bind 19 side 315 linje 5

◀ **Hegel siger selv: ... uden al Concretion.**« : jf. fx § 19 og § 24 (anm. 2) i Hegels *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* (313,13) i *Hegel's Werke* bd. 6, s. 28-34, 49-53 (*Jub.* bd. 8, s. 66-72, 87-91).

I trykt udgave: Bind 19 side 315 linje 24

◀ **den før-Kantiske ... til Indhold** : sml. *Paulus*, s. 374; *SW*, II, 3, s. 110. Der sigtes til den rationalistiske filosofi (Descartes (310,21), Spinoza (312,36) og Leibniz), som antog, at virkeligheden havde ren fornuftskaraktter. Erkendelse af virkeligheden stammer ikke fra sansningen el. erfaringen, men udspringer af de i fornuften iboende erkendelseskræfter.

I trykt udgave: Bind 19 side 315 linje 36

◀ **Ontologie** : læren om det værende; om tingenes væsen og essens.

I trykt udgave: Bind 19 side 315 linje 37

◀ **Bacos Affald fra Ontologien** : I sit hovedværk *Novum organum scientiarum* (1620) gør den eng. filosof og statsmand Francis Bacon (1561-1626) op med den sin tids metafysiske tradition, som den bl.a. forefandtes i den skolastiske aristotelisme, men også i den mangesidede renæssancefilosofi. Han hævder, at videnskabens mål er praktisk, hvorfor de empiriske videnskaber udgør det 'nye videnskabelige organ' for den sande erkendelse. Videnskabernes opgave er ikke at opnå betragende indsigt i naturen, men at få kontrol og herredømme over naturen; en sådan beherskelse opnår vi gennem kendskab til naturens love, hvilket er muligt vha. det kontrollerede eksperiment. Bacon er ofte blevet betragtet som empirismens grundlægger. – **Affald**: frafald, jf. ty. 'Abfall', *Paulus*, s. 375.

I trykt udgave: Bind 19 side 315 linje 37

◀ **Hegel udelukkede Naturen af Logiken** : I § 14-18 i 1. bog af *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, i *Hegel's Werke* bd. 6, s. 22-27 (*Jub.* bd. 8, s. 60-65) skelnes ml. (værens)logik og de mange specifikke former for filosofiske videnskaber inden for hhv. naturfilosofien og åndsfilosofien (såsom rationel fysik, biologi, fysiologi og æstetik, retslære, religionsfilosofi). Logikken udgør den rene tænkning om væren; de øvrige filosofiske videnskaber redgør for, hvorledes bestemte slags værender modsvarer bestemte, a priori og begribelige principper for væren. Da enhver af de filosofiske videnskaber betragtes som en 'afsluttet cirkel', udgør den samlede filosofi 'en cirkel af cirkler'. Det er denne de filosofiske videnskabers encyklopædiske struktur, som logikken udtrykker.

I trykt udgave: Bind 19 side 316 linje 4

◀ **impresa vestigia** : lat. 'tydelige spor'. Alm. udtryk, som benyttes af bl.a. Cicero i *Orator (Taleren)* § 12.

I trykt udgave: Bind 19 side 316 linje 9

◀ **som Spinoza ... modo æterno** : lat. '(under) evighedens synsvinkel'; egl. »sub specie aeternitatis«, en fast vending i *Ethica*, især fra 22. til 36. læresætning i 5. del, hvor Spinoza (312,36) foreskriver forstanden – for at fuldkommengøre sin Guds- og selverkendelse – at forstå såvel det åndelige som det legemlige under evighedens synsvinkel.

I trykt udgave: Bind 19 side 316 linje 36

◀ **emanere** : flyde ud, udstrømme (309,34). Sml. *Paulus*, s. 381-383, hvor der refereres: »Wenn Hegel [s. § 244 in der dritten Ausgabe seiner Encyclopädie], sagt die Idee sich in ihrer unendlichen Freiheit *entlässt sich* usf., so könnte dies ein nur etwas zaghafter Ausdruck seyn dafür, dass die Idee sich in der Form des Andersseyn sezt. (*Entlassen* ist Ausdruck passiver Emanation.)«

I trykt udgave: Bind 19 side 316 linje 38

◀ **H. siger i første ... det hele udeladt** : sml. *Paulus*, s. 383f., der bl.a. refererer: »Man sehe die letzten §§ der ersten Ausgabe der Encyclopädie. Aber Schon von diesen §§ hatte er *die Natur* als einen *Abfall von der Idee* bezeichnet. (Dieser Ausdruck kommt bei mir nirgends vor, als in der Schrift: 'Religion und Philosophie' 1804. Diese sollte eine andere Ueberzeugung aussprechen als im Bruno ausgesprochen war (1802). Ein dritters Gespräch sollte erst den Widerspruch beider aufheben. *Es kam aber nicht dazu!* Es war in der That der Gegensatz der negativen und positiven Philosophie, der damals sich zu regen begann ...« - Jf. »Die Philosophie der Natur«, § 193, i 1. udg. af Hegels *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (Heidelberg 1817), i *Jub.* (313,13) bd. 6, s. 147-149. 2. udg. udkom Heidelberg 1827; 3. udg. Heidelberg 1830, jf. her *Hegel's Werke* bd. 7,1, s. 29 (*Jub.* bd. 9, s. 55). Den ytring, Schelling henviser til, er udeladt i 3. udg.

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 7

◀ **»Religion und Philosophie« (...)** Bruno 1802 : F.W.J. v. Schelling *Philosophie und Religion*, Tübingen 1804, og *Bruno oder über das göttliche und natürliche Prinzip der Dinge. Ein Gespräch*, Berlin 1802 [2. udg. Berlin 1842, ktl. 765]. 317,7.

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 14

◀ **afstryge** : stryge af sig, bortviske.

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 20

◀ **»Den tidligere Ph. ... ikke som Aand«** : sml. *Paulus*, s. 385, hvor der refereres: »Auch hier wird sich das Eigenthümliche Hegels nicht schärfer abzeichnen, als durch Vergleichung mit der *früheren* Philosophie. Dieser wird zum *Vorwurf* gemacht: *Es sey in ihr Gott nicht als Geist, sondern nur als Substanz bestimmt.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 23

◀ **ὁ ἑαυτὸν νοούμενον** : gr. (ho heautón noóúmenon) 'det, som tænker sig selv', dvs. selverkendende væsen; et aristotelisk udtryk. Sml. *Paulus*, s. 385, hvor der refereres: »Für die Sache war es genug, dass *Gott das bleibende Subject-Object* war. Denn auch so war er ὁ ἑαυτὸν νοῶν, dem *Wesen nach Geist*, nicht Substanz als ein blind-seyendes.« Se også *SW* II, 3, s. 105 (samt I, 10, s. 155), hvor der findes en nærmere udredning.

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 28

◀ **Ideen er altsaa ... blot efter Væsen** : sml. *Paulus*, s. 386, hvor der refereres: »Der Gott, der *nur Ende* ist, der keine Zukunft hat und nicht sagen kann: Ich werde seyn! der nur *Finalursache, nicht Princip* ist; dieser Gott ist nur der Natur, nur dem Wesen nach Geist, nur substantieller Geist.«

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 31

◀ **En saadan Gud kommer ... ikke Princip** : sml. *SW* II, 3, s. 91, hvor dette problem hos Hegel diskuteres.
- **post festum**: lat. 'efter festen'; bagefter, for sent.

I trykt udgave: Bind 19 side 317 linje 34

◀ **Nu kunde man ... außernhafte Manifestations-Række** : sml. *Paulus*, s. 386, hvor der refereres: »Man ist genöthigt zu sagen: Was am Ende hervortritt, ist auch schon ein, oder der Anfang. Gott muss aber am Anfang ein Anderes seyn als am Ende. Als der Anfang ist er nur der Anfang, am Ende das Ende seiner selbst, das Ganze ist der Prozess seiner Selbstverwirklichung; so dass er im frühern Zustand nur unvollkommen ist und einer ausserhaften Entwicklung unterliegt.« Sml. også *SW* II, 3, s. 73.

I trykt udgave: Bind 19 side 318 linje 4

◀ **i 2d Udg. af hans ... det Foregaaende følger.**◀ : sml. *Paulus*, s. 386, hvor der refereres: »Indem nun Hegel, in der zweiten Ausgabe seiner Logik, das Letzte, worein Alles als in den Grund eingeht, vielmehr als Das behauptete, woraus Alles hervorgeht, so dass auch der absolute Geist, der als die concreteste höchste Wahrheit des Seyns sich ergibt, als am Ende der Entwicklung frei sich entäussernd, zur Schöpfung einer Welt sich entschliessend gedacht ist, welche alles dasjenige enthält, was in die Entwicklung fiel«. - Der sigtes formentlig til kapitlet »Die absolute Idee« i *Die Wissenschaft der Logik* bd. 2, i *Hegel's Werke* bd. 5, s. 327-353, især s. 352f. (*Jub.* bd. 5, s. 327-353, 352f.). Hegel nåede selv at skrive forordet til 2. udg., som blev besørget af L.v. Henning (313,13).

I trykt udgave: Bind 19 side 318 linje 10

◀ **at det ikke indsees ... am Ende** : sml. *Paulus*, s. 387.

I trykt udgave: Bind 19 side 318 linje 25

◀ **Ende-Aarsag** : 344,28. Sml. *Paulus*, s. 387.

I trykt udgave: Bind 19 side 318 linje 28

◀ **»Det er ikke Ideen ... et Kredsløb** : sml. *Paulus*, s. 387.

I trykt udgave: Bind 19 side 318 linje 40

◀ **Aristoteles, der ... selv ακινητος** : sigter til Aristoteles' (310,8) bestemmelse af den første bevæger i *Metafysikken*, 12. bog, kap. 7f. (1072a 19 - 1073a 14.), og i *Fysikken*, 8. bog, kap. 5 (258b 4f.), jf. især *Metafysikken* 1072a 25f., hvor Gud beskrives som »noget, der bevæger uden at bevæges, er evigt, en substans og en virksomhed«. - **ως τελος**: gr. (hōs télos) 'efter formål', 'som final årsag'. - **ακινητος**: gr. (akínētos) 'ubevæget'. Sml. *SW* II, 3, s. 105.

I trykt udgave: Bind 19 side 319 linje 5

◀ **Gud er vel an sich ... er hans Selvbevidsthed.** : sml. *Paulus*, s. 388, hvor der refereres: »In der letzten Version pflegt diese Theorie so ausgeführt zu werden: Gott ist zwar an sich das Absolute, auch zuvor schon, aber um sich selbst bewusst zu werden, entäussert er sich, stellt sich die Welt als ein Anderes vor, steigt von der tiefsten Stufe der Entäusserung zum Menschen auf, in dessen Gottesbewusstsein er das Wissen von sich selbst hat.«

I trykt udgave: Bind 19 side 319 linje 7

◀ **»Gud maa aabenbare ... den Hellig-Aand.**◀ : sml. *Paulus*, s. 388-390.

I trykt udgave: Bind 19 side 319 linje 11

◀ **Man bebreidede ... og Philosophie** : sml. *Paulus*, s. 390, hvor der refereres, at Schelling bl.a. sigter til Hegels kritik af *System der transzendentalen Idealismus* fra 1800, hvori kunsten sættes som den højeste erfaringshorisont.

I trykt udgave: Bind 19 side 319 linje 21

◀ **ὕλη** : gr. (hýlē) 'stof', 'materie' (egl. træ, tømmer); siden Aristoteles (310,8) betegnelse for materie, materiale, uformet stof (324,5).

I trykt udgave: Bind 19 side 320 linje 14

◀ **H: stillede altsaa ... c) Philosophie** : I *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*,
12 af 45 sider

Heidelberg 1817, bestemmer Hegel (313,13) den absolutte Ånds udvikling i momenterne »Die Religion der Kunst« (§ 456-464), »Die geoffenbarte Religion« (§ 465-471) og »Die Philosophie« (§ 472-477), s. 279-288 (Jub. bd. 6, s. 301-310).

I trykt udgave: Bind 19 side 320 linje 27

◀ **I anden Udgave af ... til Kunst alene** : 2. udg. fra Heidelberg 1827 skriver ligesom 3. udg. fra 1830 »Die Kunst«, jf. *Hegel's Werke* (317,7) bd. 7,2, s. 441 (Jub. bd. 10, s. 447).

I trykt udgave: Bind 19 side 320 linje 28

◀ **det Udtryk i ... Periode: Dogmatisme** : sml. *Paulus*, s. 394, hvor der refereres, at Schelling henviser til sin egen ungdomsafhandling, *Philosophische Briefen über Dogmatismus und Kritizismus* (1795), hvori han allerede påpegede nødvendigheden af den sande dogmatisme, hvoraf han senere har udviklet sin positive filosofi. Kants (306,5) *Kritik der reinen Vernunft* er bl.a. et opgør med den før-kritiske metafysik ('dogmatisme'), som ikke havde undersøgt selve erkendelsens forudsætning, dvs. den menneskelige erkendeevne.

I trykt udgave: Bind 19 side 321 linje 10

◀ **Den ældre Metaphysik ... skulde fremstilles** : sml. *Paulus*, s. 394f., hvor der refereres: »*Dogmatisierend* war die alte Metaphysik, und diese ist durch Kant unwiederbringlich zerstört; aber bis zur eigentlich dogmatischen Philosophie reicht Kant nicht. Die alte Metaphysik war positiver Rationalismus; diese hat Kant durch seine Kritik zersezt. Mit Zersezung dieses positiven Rationalismus war *ein reiner*, nicht etwa negativer (denn dieses ist erst im Gegensatz des positiven) *Rationalismus* in Aussicht gestellt, der Sache nach schon in *Kant's Kritik* enthalten. Diese *lässt der Vernunft nur den Begriff Gottes* und macht auch vom Begriffe Gottes keine Ausnahme, so dass auch er nur das *Was* enthält. *Vergeblich sey das Bemühen, durch Schlüsse in die Existenz hinaus zu kommen.* (...) Jener reine Rationalismus war in Kant's Kritik nur indirect enthalten, mit zu viel Zufälligem umgeben.« Herefter fortsættes med en omtale af Schellings første fremstilling af sin positive filosofi, bl.a. som den kom til udtryk i skriftet *F.W.J. Schelling's Denkmal der Schrift von den göttlichen Dingen etc. des Herrn Friedrich Heinrich Jacobi und der ihm in derselben gemachten Beschuldigung eines absichtlich täuschenden, Lüge redenden Atheismus*, Tübingen 1812. – **Den ældre Metaphysik:** 306,10). – **Kant:** 306,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 321 linje 12

◀ **Aristoteles nævner to ... o.s.v. Indflydelse** : sml. *Paulus*, s. 397-401; SW II, 3, s. 95-98, hvor denne og de følgende passager udfoldes udførligere. – Der sigtes til fremstillingen i Aristoteles (310,8) *Metafysikken*, især 3. bog, kap. 4 (1000a 5 - 1001b 27). Til teologerne henregnes de, der stod under indflydelse af mytologien; Aristoteles nævner Hesiod og hans meningsfæller, og Schelling i forlængelse heraf den mytisk-religiøse strømning orphismen.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 16

◀ **Men da han ogsaa ... positive Philosopher** : sml. SW II, 3, s. 96, hvor Schelling selv henviser til 13. bog af Aristoteles (310,8) *Metafysikken*.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 19

◀ **de joniske Physikere ... και μὲναι οὐδὲν** : gr. 'alting bevæger sig, og intet forbliver uforandret'. – De kendteste af de joniske naturfilosoffer fra det 6. årh. f.Kr. er Thales fra Milet og dennes elev Anaximander. Den anførte sentens af Heraklit fra Ephesos (o. 500), hvis filosofi kan ses som en reaktion på den joniske naturfilosofi, findes overleveret i Platons dialog *Kratylos* (402a), jf. *Platons skrifter* (305,4) bd. 3, s. 34.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 22

◀ **Eleaterne, der som ... paa eet Punkt** : Aristoteles' (310,8) kritik af eleaterne findes bl.a. i 1. bog af hhv *Fysikken* og *Metafysikken* samt i skriftet *De generatione et corruptione* (Om tilblivelse og undergang, fx 325 a 16). – Den eleatiske skole fra den jonisk-græske koloni Elea (i dag Velia) på Syditaliens vestkyst blev o. 540 grundlagt af filosofen Xenofanes fra Kolofon, der betvivlede gyldigheden af den menneskelige erkendelse. Den eleatiske skepsis førtes videre af især Parmenides og dennes elever, Zenon og Melissos, der i forlængelse af deres læremester formulerede sig i paradoksale påstande om det værendes udelelighed og umuligheden af enhver form for bevægelse. – **Svindel:** af ty. 'Schwindel', svimmelhed.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 25

◀ **Socrates Dialektik var ... paa dem selv** : sml. *Paulus*, s. 402; SW II, 3, s. 97. Se også SW II, 2, s. 6 note 3, hvor Schelling henfører udtrykket til Plutarch (310,35) »de Deo Socratis«, hvilket vil sige: *De genio*

Socratis.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 28

◀ **Soc: (...) havde kaldet sig uvidende** : sml. SW II, 3, s. 98, hvor Schelling udfolder den følgende passage. – Den gr. filosof Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) påkalder sig ofte i samtalerne i Platons dialoger sin uvidenhed, idet han, som han fortæller i *Sokrates' Forsvarstale (Platons Skrifter (305,4) bd. 1, s. 265-293)*, kun ved, at han intet ved, modsat de mange, der bilder sig ind at vide noget.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 34

◀ **Juristerne sige ... probatur contrarium** : lat. 'enhver anses for hæderlig, indtil det modsatte er bevist'. Sentensen lyder, som Schelling anfører i SW II, 3, s. 98, hvor Schelling skriver: »Bei den Juristen gilt der Spruch: Quilibet praesumitur bonus, donec probetur contrarium«.

I trykt udgave: Bind 19 side 322 linje 38

◀ **Philosopherne: ... insciens, donec etc.** : lat. 'enhver anses for ukyndig, indtil ...'. Sml. SW II, 3, s. 98, hvor Schelling skriver: »Bei den gelehrten umgekehrt: Nemo praesumitur doctus etc.«, dvs. 'ingen anses for lærd osv.'.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 1

◀ **docta ignorantia** : lat. 'lærd uvidenhed'; citat fra Augustin *Epistulae (Breve)*, nr. 130, § 28. Sml. SW II, 3, s. 98, hvor Schelling tilføjer: »Das Nichtwissen muß eine docta ignorantia, eine ignorance savante seyn, wie schon Pascal sich ausgedrückt hat.«

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 3

◀ **Ikke enhver Tænken ... godt som Eleaterne** : sml. SW II, 3, s. 98f., hvor Schelling skriver: »Denken ist noch keinesweg Wissen; insofern werden wir das nichtwissende Wissen wohl das *denkende* Wissen, die nicht wissende Wissenschaft bloße *Denkwissenschaft* nennen können; eine solche ist z.B. die Geometrie, die darum unstreitig Platon in der berühmten Genealogie der Wissenschaften (Republ. VI) nicht zur ἐπιστήμη, nur zur δίανοια rechnet, und so möchte das Wissen, das Sokrates nach seiner Aussage mit den andern gemein hat, was er aber für Nichtwissen achtet, eben die reine Vernunftwissenschaft seyn, welche er so gut, ja besser als die Eleaten kannte«. Se også *Paulus*, s. 403. – **Rangforordningen i ... Platos Republik**: jf. 6. bog af Platons *Staten (511c-d)*, *Platons Skrifter (305,4) bd. 5, s. 87*. – **διανοια**: gr. (diánoia) 'tænkning'. – **ἐπιστήμη**: gr. (epistēmē) 'viden'.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 4

◀ **antyder blot det uberswengliche** : sml. SW II, 3, s. 99.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 14

◀ **han giver ... mythisk Indklædning** : sml. SW II, 3, s. 99f., hvor Schelling uddyber: »Ueber seiner inneren Herrlichkeit liegt noch ein Schleier, der nicht völlig gehoben ist, aber einzelnes ist vorhanden, woraus sich schließen läßt, daß sein Geist eben auf dieser Grenze des bloß Logischen und des Positiven schwebte. Eine nicht zu verschmähende Anzeige davon ist nicht bloß die mythische, d.h. geschichtliche Wendung, die er allem, was bei ihm *Lehre* ist oder den Namen einer Lehre verdient (z.B. Fortdauer nach dem Tode), zu geben pflegt; der gemeinen Mythologie abgeneigt, suchte er statt derselben einen *höheren* geschichtlichen Zusammenhang, als ob nur in *diesem* erst wirkliches Wissen wäre.«

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 16

◀ **Hans Discipel Plato (...) i hans sidste Værk ... mere prophetiske** : sml. *Paulus*, s. 403, og SW II, 3, s. 100, hvor Schelling skriver: »Am meisten zeugt dafür, daß der geistvollste seiner Schüler, Platon, die ganze Reiche seiner übrigen Werke hindurch dialektisch ist, aber im Gipfel und Verklärungspunkt aller – dafür nimmt wenigstens Schleiermacher den Timäos – oder wäre derselbe vielleicht ein Werk, wozu jugendlicher Ungestüm den dichterischen Philosophen hingerissen? – wie dem sey, im Timäos wird Platon geschichtlich, und bricht, freilich nur gewaltsam, ins Positive durch, nämlich so, daß die Spur des wissenschaftlichen Uebergangs kaum oder schwer zu entdecken ist – es ist mehr ein Abbrechen vom Vorhergegangenen (nämlich dem Dialektischen) als ein Uebergehen zum Positiven. Sokrates und Platon, beide verhalten sich gegen dieses Positive als ein nur zukünftiges, sie verhalten sich zu ihm prophetisch.« – Der sigtes til Platons dialog *Timaios*, jf. *Platons skrifter (305,4) bd. 8, s. 27-112*.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 17

◀ **Aristoteles (...) das es ist ... er det Andet** : sml. SW II, 3, s. 100, hvor Schelling skriver: »In Aristoteles

hat sich die Philosophie erst von allem Prophetischen und Mythischen gereinigt, allein Aristoteles erscheint doch eben dadurch als der Schüler beider, daß er sich vom *bloß* Logischen ab-, und dagegen ganz dem *ihm* erreichbaren Positiven, dem Empirischen im weitesten Sinne des Wortes, zuwendet, dem, bei welchem das *Daß* (daß es existiert) das Erste, das Was (was es ist) erst das Zweite und Secundäre ist.« – Aristoteles (310,8) foretager flere steder denne distinktion, hvorefter eksistensens 'at' går forud for essensens 'hvad', erfaringen forud for den videnskabelige viden, jf. fx *Analytica posteriora* (89b 23ff.).

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 20

◀ **Han dadler dem ... begribe Virkeligheden** : sml. *SW II*, 3, s. 100, hvor Schelling skriver: »Aristoteles wendet sich vom Logischen ab, sofern es *erklärend*, also positiv seyn will: λογικῶς, διαλεκτικῶς und κενῶς (leer) sind ihm hier gleichbedeutende Ausdrücke, er tadelt alle diejenigen, die während sie bloß im Logischen (ἐν τοῖς λόγοις) sind, dennoch die Wirklichkeit begreifen wollen, er dehnt dieß selbst auf Platons Timaios aus, und auf die besondere Lehre von der μέθεξις, d.h. der Theilnahme der Dinge an den Ideen, welche einen richtigen Sinn gewährt, wenn sie logisch, d.h. bloß so verstanden wird, daß ein Schönes, ein Gutes z.B (was nur in der Erfahrung vorkommt), nicht das Gute, das Schöne selbst, sondern nur schön und gut ist durch Theilnahme an dem Schönen und Guten selbst; aber wenn die μέθεξις nun zu einer Erklärung des Werdens, des wirklichen Entstehens der Dinge gemacht, oder dafür als hinlänglich erachtet oder gebraucht wird, dann entsteht allerdings der Fehler, daß mit etwas, was bloß logische Bedeutung hat, eine reelle Erklärung versucht wird. In diesem Sinn hat Aristoteles Recht, wenn er dem Platon vorwirft, daß er darüber kein verständliches Wort vorbringen könne, wie sich die Ideen den concreten Dingen mitgetheilt. Nur in Betreff einer damit beabsichtigten *Erklärung* und als unfähig dazu nennt Aristoteles diese ganze platonische Lehre von der μέθεξις leer, braucht von ihr sogar das wort κενολογεῖν.« – **εν τοις λογοις**: gr. (en tois lógois) 'i logikken'; vha. logikken.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 22

◀ **Han dadler Platos ... kalder det κενολογεῖν** : Aristoteles' (310,8) kritik af Platons idélære (345,37) findes i 1. bog af *Metafysikken*, hvor det i kap. 9 (992a 28) hedder 'dia kenês [praxeôs] legomen', som betyder 'vi taler forgæves' el. ordret: 'vi taler med tomt (resultat)'. – **κενολογεῖν**: gr. (kenologeín) 'tale tomt', 'tom snak'.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 23

◀ **den negative Ph. ... i det Empiriske** : sml. *SW II*, 3, s. 101f., hvor Schelling skriver: »Ich bemerke also, daß jener Rationalismus oder die negative Philosophie, so sehr sie in der That eine Rein apriorische ist, so wenig eine logische in *dem* Sinn ist, den Aristoteles mit dem Worte verbindet. Denn das Apriorische ist nicht, wie Hegel es genommen, ein leeres Logisches, ein Denken, das nur wieder das Denken aufhört, wie mit der Poesie über die Poesie die Poesie aufhört. Das *wahre* Logische, das Logische im wirklichen Denken, hat sich eine nothwendige Beziehung auf das Seyn, es wird zum Inhalt des Seyns und geht nothwendig ins Empirische über.«

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 29

◀ **Aristoteles (...) første Videnskab, ell. første Philosophie (...)** πρώτη επιστήμη, πρώτη φιλοσοφία : gr. (prōtē epistēmē, prōtē philosophía) 'første videnskab', 'første filosofi', dvs. *Metafysikken* (310,8). Sml. *SW II*, 3, s. 102.

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 28

◀ **Hans System er en ... det Sidste er det** : sml. *Paulus*, s. 405; *SW II*, 3, s. 104. – **Analysis**: gr. 'opdeling i bestanddele', modsat syntese. – **Ende-Aarsag**: 344,28

I trykt udgave: Bind 19 side 323 linje 40

◀ **Rækken siger ... i det Uendelige** : jf. 2. bog, kap. 2 af Aristoteles (310,8) *Metafysikken* (994a 1 - 994b 32).

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 4

◀ **ὄλη, Materien ... som et Existerende** : sml. *SW II*, 3, s. 104. – **ὄλη**: 320,14).

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 5

◀ **τελος ποιητικον** : gr. (télos poiētikón) 'virkende årsag'. 344,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 11

◀ **Dette Sidste er τέλος, selv ακινητον** : 319,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 11

◀ **Han siger dette ... actus være Tænken** : sml. *Paulus*, s. 406; *SW II*, 3, s. 105f. – Jf. fx 6. bog, kap. 7 af Aristoteles (310,8) *Metafysikken*(1072b 15-35), og 10. bog., kap. 8 af *Den nikomacheiske Etik* (1178b). – **actus**: 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 15

◀ **Neo-Platonikerne** : filosofisk retning i senantikken, grundlagt af Ammonios Sakkas (o. 200 e.Kr.) og især udformet af Plotin (o. 205-270 e.Kr.). Den forener Platons filosofi med aristoteliske, stoiske og orientalske elementer og har i høj grad mystisk præg. Sml. *Paulus*, s. 406; *SW II*, 3, s. 107.

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 21

◀ **det Mythologiske (...) kunde Aristoteles ikke ... af en Urwissen** : sml. *SW II*, 3, s. 107, hvor Schelling skriver: »Denn auch die mythologische Religion hatte für Aristoteles nur die Bedeutung einer unvollendeten Erscheinung; er konnte in der Mythologie nichts Ursprüngliches sehen, und was seiner Betrachtung würdig gewesen wäre, oder ihm als Quelle von Erkenntniß gelten konnte« (se også *SW II*, 1, s. 256f.). – Der sigtes til Aristoteles' (310,8) kritiske fremstilling af den mytologiske tænkning i 12. bog, kap. 8 af *Metafysikken* (1074b 1-15).

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 24

◀ **Man har opkastet ... sin schola palatina** : sml. *SW II*, 3, s. 107f., hvor Schelling bl.a. skriver: »Es ist schon früher zuweilen die Frage aufgeworfen worden, warum Karl d. G. zugegeben oder gewollt, daß in den von ihm gestifteten Akademien die Bücher des Aristoteles eingeführt und zum Grunde gelegt würden, d.h. die Bücher eines Philosophen, den man doch nur für einen Atheisten halten könne«. – Karl den Store (768-814) grundlagde i Paris i 781 'schola palatina', dvs. skolen i det kejserlige palads; et akademi, der fik filosofen Alcuino som leder. – **Aristoteles**: 310,8).

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 27

◀ **En Forfatter i ... var Mskepaafund**« : sml. *SW II*, 3, s. 108. Forfatteren er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 19 side 324 linje 32

◀ **den skolastiske Philosophie** : sml. *Paulus*, s. 407; *SW II*, 3, s. 108f. – Med den 'skolastiske filosofi' sigtes som samlebetegnelse til middelalderens forening af filosofisk metafysik og kristen teologi. Skolastikken domineredes i den tidlige middelalder af den platoniske og nyplatoniske tradition, mens det i højmiddelalderen (1200-tallet) var den aristoteliske, som blev den fremherskende.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 3

◀ **Kant** : 306,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 4

◀ **κοινὰς ἐννοίας** : gr. (koinás ennoías) 'almindelige begreber el. ideer'. Sml. *Paulus*, s. 407, hvor sammenhængen refereres som følger: »An die Stelle der aristotelischen Philosophie trat die scholastische *Metaphysik*. In ihr war jedenfalls *Verstand*. Sie setzte drei Quellen der Erkenntniss voraus: 1. die *Erfahrung*; 2. die *κοινὰ ἐννοία*, theils die *angeborenen Begriffe*, unter denen *das ens Universale* das höchste war, teils die *Principien*, die den Character der Allgemeinheit und Nothwendigkeit haben; unter ihnen war die *Causalität* das wichtigste und nothwendigste; 3. der *Vernunftschluss*.« Se endvidere Schellings fremstilling i *SW II*, 3, s. 108f. (samt II, 1, s. 261f.).

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 5

◀ **ens universale** : lat. 'altomfattende væsen'.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 6

◀ **principium causalitatis** : lat. 'kausalitetsprincippet'.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 7

◀ **ratiocinium** : lat. 'fornuftsslutning'.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 7

◀ **Cartesius** : 310,21.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 13

◀ **Locke** : John Locke (1632-1704), eng. filosof, der med værket *Essay Concerning Human Understanding* (1689) grundlægger den empiriske erkendelsesteori, hvori det bl.a. benægtes, at 'ideerne' – som rationalismen antager – er mennesket medfødt, ligesom der gøres op med den spekulative søgen efter tingenes essens, da erkendelsen if. empirismen beror på sansningen.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 14

◀ **Hume ... lang Øvelse erhvervede** : David Hume (1711-1776), skotsk filosof og historiker. Der sigtes fx til *An Enquiry concerning Human Understanding* (1748), V,1.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 14

◀ **Baco** : 315,37.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 23

◀ **Divinatorisk** : anelsesfuldt; ang. tydning af tegn, som anses for sendte fra en Gud. Sml. SW II, 3, s. 119, hvor Schelling udvikler, hvordan empiristen med alle sine spredte kendsgerninger må forudsætte el. stræbe efter en helhed, et samlende system, omend det kun sker som en dunkel anelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 24

◀ **Men med Begrebet ... blot Saadanne** : sml. SW II, 3, s. 113, hvor Schelling her henviser til Hegels fejlagtige opfattelse af empirismen.

I trykt udgave: Bind 19 side 325 linje 35

◀ **sensualistisk Empirisme** : som den filosofiske position, der hævder, at al erkendelse stammer fra sansefølelser, fx Locke (325,14), Hume (325,14) og den fr. filosof Etienne Bonnot Condillac.

I trykt udgave: Bind 19 side 326 linje 3

◀ **en Lære, der ... Fornuften er Atheistisk** : sml. SW II, 3, s. 115f.

I trykt udgave: Bind 19 side 326 linje 7

◀ **Theosophie Mysticisme** : betegnelse for forskellige mystiske retninger og bevægelser (fx gnosticismen og Jacob Böhme (332,19)), som hævder, at mennesket kan opnå indsigt i det guddommelige. Sml. SW II, 3, s. 119-127, hvor Schelling henviser til Böhme og F. Baader.

I trykt udgave: Bind 19 side 326 linje 10

◀ **den positive Ph: ... med Nødvendighed** : sml. SW II, 3, s. 127. – **Prius**: lat. 'det første'; noget, der går forud. – **Posterius**: lat. 'det sidste'; noget, der følger (af noget andet).

I trykt udgave: Bind 19 side 326 linje 22

◀ **Konstruktioner**: sml. SW II, 3, 128.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 11

◀ **Ikke det absolute ... Fortgang maa eftervises** : sml. *Paulus*, s. 414, hvor der refereres: »Zwar das absolute Prius bedarf keines Beweises, wohl aber die Folge des Abgeleiteten bedarf eines factischen Nachweises und Beweises.« Sml. også SW II, 3, s. 129. – **Fortgang**: fremadskriden, fremgang.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 15

◀ **Den er saaledes ... reen Apriorisme** : sml. *Paulus*, s. 414, der enslydende refererer: »Die positive Philosophie ist apriorischer Empirismus. Die Erfahrung, der sie zugeht, ist die gesammte Erfahrung.« Schelling skriver derimod i SW II, 3, s. 130: »Um den Unterschied aufs schärfste und kürzeste auszudrücken: die negative Philosophie ist apriorischer Empirismus, sie ist der Apriorismus des Empirischen, aber eben darum nicht selbst Empirismus; dagegen umgekehrt ist die positive Philosophie empirischer Apriorismus, oder sie ist der Empirismus des Apriorischen, inwiefern sie das Prius per posterius als Gott seyend erweist.«

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 18

◀ **de forgaende** Trin: dvs. foregående.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 25

◀ **Philosophie i den ... efter Viisdom** : jf. 'philosophia', gr. 'kærlighed til visdom'.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 27

◀ **Guds-Beviset er i ... er nicht behauptende** : sml. *Paulus*, s. 414; *SW II, 3*, s. 133.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 28

◀ **terminus ad quem** : lat. 'grænse til hvilken'; endepunkt.

I trykt udgave: Bind 19 side 327 linje 37

◀ **»aldrig var Philosophien ... uden Xstd;«** : sml. *SW II, 3*, s. 135.

I trykt udgave: Bind 19 side 328 linje 11

◀ **Som bekendt er ... saa kan det** : sml. *SW II, 3*, s. 137, hvor Schelling giver en udførlig beskrivelse af dette, bl.a.: »Dieß Factum ist mir zuerst durch Zimmermanns Buch von der Erfahrung bekannt geworden. Später habe ich es selbst zu beobachten öfter Gelegenheit gehabt.« Der sigtes til den ty. forf. J.G. Zimmermann *Von der Erfahrung in der Arzneykunst* fra 1764; siden i flere udgaver.

I trykt udgave: Bind 19 side 328 linje 16

◀ **Xstd. er nu vel ... bliver iøinefaldende** : sml. *SW II, 3*, s. 137f.

I trykt udgave: Bind 19 side 328 linje 22

◀ **Kant (...) i hans ... i Antinomierne** : sml. *SW II, 3*, s. 145f. – Der sigtes til Kants (306,5) fremstilling i 2. del (»Die transcendente Dialektik«), 2. bog (»Von den dialektischen Schlüssel der reinen Vernunft«), især hovedstykke 2 (»Die Antinomie der reinen Vernunft« i *Kritik der reinen Vernunft*.

I trykt udgave: Bind 19 side 328 linje 30

◀ **Psychologie og Theologie** : sml. *Paulus*, s. 416f. I Kants (306,5) 'transcendentale dialektik' svarer 'psykologien' til de såkaldte 'paralogismer', men 'teologien' svarer til det 'transcendentale ideal'.

I trykt udgave: Bind 19 side 329 linje 9

◀ **prima scientia** : lat. '(den) første videnskab' (323,28). Sml. *Paulus*, s. 420, hvor der refereres: »Dies ist ein sehr wichtiger Punct, der die *Zweiheit der Philosophien aufheben* wird. Gegenüber der positiven Philosophie wird sich die negative mit dem Namen der πρώτη ἐπιστήμη begnügen, was sie schon als Wissenschaft der Wissenschaften, ja der Philosophie selbst ist und der positiven Philosophie den Namen der höchsten Wissenschaft zuerkennen. Das, wovon die negative Philosophie ausgeht, ist das *primum cogitabile*, das, wovon die andere, das *summum cogitabile*. Zwischen beiden Philosophien liegen alle Wissenschaften in der Mitte, so dass die Philosophie, die als die negative vorausging, alle beschliesst als die positive«. Se også *SW II, 3*, s. 151.

I trykt udgave: Bind 19 side 329 linje 35

◀ **primum cogitabile** : lat. 'det første tænkelige' (se ovenstående kommentar).

I trykt udgave: Bind 19 side 329 linje 36

◀ **summum cogitabile** : lat. 'det højeste tænkelige' (se ovenstående kommentar).

I trykt udgave: Bind 19 side 329 linje 36

◀ **d. n: Ph. er blot hinwegschaffende** : sml. *Paulus*, s. 421, hvor der refereres: »*Negativ ist sie, weil blos mit Wegschaffen beschäftigt.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 12

◀ **Den hædrer sig ... Fornuft-Videnskab** : sml. *SW II, 3*, s. 152.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 14

◀ **Fornedrelsestilstand (...) Ophævelses-Stand** : allusion til læren om Kristi fornedrelsestilstand og ophøjelsestilstand.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 18

◀ **Den p: Ph. er ... gewollte Philosophie** : sml. SW II, 3, s. 153, hvor Schelling skriver: »Die positive Philosophie ist die immer und ursprünglich gewollte, aber weil sie verfehlt oder auf falschem Wege gesucht wurde, rief sie die *Kritik* hervor, aus der alsdann wieder auf die Weise, wie ich gezeigt, die negative hervorging, die ihren Werth und Bedeutung eben nur *als* negative hat, d.h. inwiefern sie nicht selbst positiv seyn will, sondern die positive außer sich setzt.«

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 21

◀ **Kant kalder (...) sin Philosophie (...) Kritik** : 306,5. Sml. SW II, 3, s. 154.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 27

◀ **de retfærdige Fordringer ... og ikke videre** : sml. *Paulus*, s. 422; SW II, 3, s. 154.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 29

◀ **de smaa Mysterier (...) de store Mysterier ... de Eleusinske Mysterier saaledes** : sml. *Paulus*, s. 422f.; SW II, 3, s. 155. – De eleusinske Mysterier betegner en hemmelig kult i det store tempel ved byen Eleusis uden for Athen, og de var knyttet til gudinderne Demeter og Persefone. Disse 'mysterier' vandt anseelse under Athens stormagtstid i det 5. årh. f.Kr. og bestod til det 4. årh. e.Kr. Meget vides ikke om dem pga. den tavshedspligt, som medlemmerne var underlagt, men deres hensigt synes snarere at have været at vække en religiøs stemning end at udbrede en bestemt religion. Død og livsfornyelse synes dog at have stået i centrum. Kulten var åben for alle grækere: Slaver såvel som fribårne kunne indvies gennem deltagelse i en række fester og ceremonier.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 34

◀ **Neo-Platonikerne gjorde ... platoniske, de store** : sml. *Paulus*, s. 422f.; SW II, 3, s. 155. Der sigtes formentlig til den sene nyplatonisme (324,20) med dens tre hovedskikkelser: Porphyrios fra Syrien (o. 233-305), hans elev Iamblichos (o. 250-325) og Proklos fra Athen (412-85). De søgte at forene den aristoteliske og den platoniske filosofi således, at tilegnelsen af Aristoteles' (310,8) skrifter, især de logiske, skulle indlede filosofistudiet, mens tilegnelsen af Platons (305,4) metafysiske dialoger, især *Parmenides* og *Timaios* (323,17), dannede en afslutning og et højdepunkt.

I trykt udgave: Bind 19 side 330 linje 36

◀ **Schelling No 2** : se tekstreddegørelsen, s. 416.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 1

◀ **actus** : 315,5. Sml. SW II, 3, s. 155f.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 9

◀ **det ontologiske Beviis, ... og Thomisterne** : sml. SW II, 3, s. 157. – Udtrykket 'det ontologiske gudsbevis' er Kants betegnelse for det Gudsbevis, der af Guds *begreb* – nemlig som den, der er fuldkommen – udledte hans *eksistens*, idet en Gud *med* eksistens måtte være mere fuldkommen end en Gud *uden*. I skolastikken (306,5) blev beviset prægnant fremsat af den fr.-eng. filosof og teolog Anselm af Canterbury (o. 1033-1109), mens den ital. teolog og filosof Thomas Aquinas (1225-74) i sit hovedværk *Summa theologiae* (1265-72) i stedet sluttede fra, at noget eksisterer, og at alt eksisterende forudsætter en årsag, til Gud som den sidste årsag (af Kant betegnet det kosmologiske Gudsbevis).

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 17

◀ **Dets Feil er det ... har fremstillet** : Der sigtes til Kants (306,5) *Kritik der reinen Vernunft* (A 584/B 612 - A642/B 670), hvor der skelnes ml. de tre typer af gudsbeviser, nemlig det fysikoteologiske, også kaldt det teleologiske, det kosmologiske og det ontologiske. Kant viser, at alle disse beviser beror på en fornuftsillusion.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 19

◀ **transitus a potentia ad actum** : lat. 'overgang fra mulighed til virkelighed'. Sml. SW II, 3, s. 158, hvor Schelling skriver: »Gott kann nicht zufällig, heißt: er kann nicht *per transitum a potentia ad actum* existiren, sonst wäre er eben nicht die *seyende* Potenz, das aufrechtstehende Seynkönnen, wie wir auch sagen können«.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 27

◀ **das heißt er ist ... voraus seyende** : sml. *SW II*, 3, s. 158.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 30

◀ **das blind seyende, das nothwendig seyende** : sml. *Paulus*, s. 427.

I trykt udgave: Bind 19 side 331 linje 33

◀ **Spinozas Princip ... voraus Existirende** : jf. fx Spinoza *Ethica* (312,36) 2. del, 11. læresætning. Sml. *SW II*, 3, s. 156f.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 5

◀ **Cartesius rettede sit ... men efter Seyn** : sml. *Paulus*, s. 428-430; *SW II*, 3, s. 157f. – Dette udtrykker Descartes i sætningen 'jeg tænker, altså er jeg' (310,21), jf. også den korte fremstilling i *Discours de la méthode* (1637), 4.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 9

◀ **Jeg er blev hans Udgangspunkt** : 310,21.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 10

◀ **Det Sande i det ... saaledes i Spinoza** : 312,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 11

◀ **Jacobi selv kjæmper ... river ham ned** : sml. *Paulus*, s. 432. I sit hovedværk *Ueber die Lehre des Spinoza in Briefen an den Herrn Moses Mendelsohn* (1781, 2. udg. 1789, trykt i *Friedrich Heinrich Jacobi's Werke* bd. 1-6 (i 8 bd.), Leipzig 1812-25, ktl. 1722-1728 (forkortet *Jacobi's Werke*); bd. 4,1, 1819), som fik stor indflydelse på den ty. idealisme, retter den ty. filosof Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) et kraftigt angreb på Spinozas rationalistiske filosofi. Imod den spinozistiske panteisme og fatalisme vil Jacobi forsvare Guds transcendens og frihed. Over for fornuftsvidenskaben stiller han en livsfilosofi el. umiddelbarhedsfilosofi, hvis hovedbegreber er tro og følelse. Trosbegrebet har både en erkendelsesmæssig og religiøs karakter. Virkeligheden er if. Jacobi umiddelbart givet for os i følelsen og troen, hvorved troen får en afgørende erkendelsesteoretisk betydning. Tilsvarende er den religiøse tro en umiddelbar vished om Gud, som fornuften ikke er i stand til at begribe. Jacobi førte en omfattende diskussion med mange af sine samtidige, ofte med stærk polemisk brod; fx anklagede han både Fichte (310,20) og Schelling for ateisme. – **Spinoza**: 312,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 18

◀ **I hvilket Forhold ... og Aristotelismen** : sml. *Paulus*, s. 433, hvor der refereres: »Nicht minder jene tiefen, schwärmerischen Lehren Böhmes. Er [jener 'Abgrund'] ist der Anfang der *Reaction des Orientalismus* gegen den Occidentalismus in unserer im Wesentlich noch immer aristotelisch gebliebenen Philosophie.« Se også Schellings fremstilling af Böhmes teosofi i *SW II*, 3, s. 121-126. – **Jacob Böhme**: (1575-1624), ty. skomager, filosof og kristen mystiker (teosof), der hævdede, at alt måtte opfattes ved sin modsætning, og at alle modsætninger er forenet i den absolutte, guddommelige enhed. I sig selv er Gud 'Ungrund', dvs. ugrund, afgrund, et forskelsløst intet, men åbenbarer sig og kommer til sig selv ved en bevægelse gennem absolutte modsætninger.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 19

◀ **Das geradezu Seiende** : sml. *Paulus*, s. 433.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 25

◀ **det høieste Væsen** : sml. *SW II*, 3, s. 159.

I trykt udgave: Bind 19 side 332 linje 35

◀ **det nothwendig Seyende ... Wesens Seyn-Konnen** : sml. *Paulus*, s. 433.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 2

◀ **den gl. Sætning: in deo nil potentiale** : lat. 'i Gud er ikke mulighed', dvs. alt er virkelighed. Jf. fx Thomas Aquinas *Summa I*, 3, 4. Sml. *Paulus*, s. 434; *SW II*, 3, s. 160, hvor sætningen udlægges.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 3

◀ **efter sin Natur er Gud lutter Virkelighed** : 338,18.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 5

◀ **purus actus** : 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 6

◀ **Begrunding** : dvs. begrundelse. Sml. *Paulus*, s. 434, hvor der refereres: »Aber eben mit dem Blindseyenden ist die Philosophie auf das gekommen, was keiner Begründung bedarf.«

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 9

◀ **Spinoza ... det uendeligt Existerende** : 312,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 12

◀ **det er οντως το ον ... attributivt om det** : gr. (όντως το ον) 'virkelig det værende', 'selve det værende'. Sml. *Paulus*, s. 435; *SW II*, 3, s. 162, hvor Schelling skriver: »αυτω το ον«, dvs. det i sig selv værende. – **ον**: ὄν (on) er præf. part. neutrum af verbet εἶμί (eimí), 'jeg er'.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 18

◀ **det gl. Indiske ... nicht ist** : kilde ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 21

◀ **quid (...) quod** : 305,17.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 21

◀ **der nicht sich ... sondern Seyn sich** : sml. *Paulus*, s. 435, hvor der refereres: »Es ist der Begriff der Vernunft, die nicht sich dem Seyn, sondern das Seyn sich vorsezt.«

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 22

◀ **ekstatiske** : sml. *Paulus*, s. 435, hvor der refereres: »Sie ist in ihm absolut 'ekstatisch'. (Daher das Ekstatische im Spinozismus und allen Lehren, die vom nothwendig Existirenden ausgehen.)«. Se også *SW II*, 3, s. 163.

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 24

◀ **Kant sagde, at ... var en Umulighed** : jf. fx Kants (306,5) fremstilling af den fjerde antinomi (328,30).

I trykt udgave: Bind 19 side 333 linje 28

◀ **Hermed er Indledningen færdig** : dvs. indledningen til »Philosophie der Offenbarung«. Sml. *Paulus*, s. 440; *SW II*, 3, s. 174.

I trykt udgave: Bind 19 side 334 linje 16

◀ **Pythagoræerne adskilte ... og μονας (...) monas (...) düas** : De gr. udtryk betyder hhv. (dyás) 'tohed', 'dobbelthed' og (monás) 'enhed'. – **Pythagoræerne**: tilhængerne af den gr. filosof Pythagoras (6. årh. f.Kr.), som grundlagde sit filosofisk-religiøse samfund i byen Kroton i Syditalien. Pythagoras' lære er kun overleveret gennem andres skrifter, og if. Fr. Creuzer (358,35), som også var Schellings kilde, er hovedstedet til den anførte lære den byzantinske forsker Photius, hvis *Bibliotheca* bl.a. indeholder et excerpt af den nypythagoræiske matematiker Nicomachus fra Gerasa *Aritmetik*. Sml. *Paulus*, s. 447.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 9

◀ **a potentia ad actum** : lat. 'fra mulighed (potentialitet) til virkelighed'.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 15

◀ **Nu kunde man ... ikke at tænke** : sml. *Paulus*, s. 449f.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 16

◀ **primum quod se objicit cogitationi** : lat. 'det første, der viser sig for tænkningen', dvs. tænkningens første objekt. Sml. *Paulus*, s. 450.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 21

◄ **den gl. aristoteliske ... est admiratio** : lat. 'filosofi begynder med forundring', jf. Aristoteles' (310,8) *Metafysik*, 1. bog, kap. 2 (982b 12f.): »netop fordi de undrer sig, er menneskene både før og nu begyndt at filosofere«.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 27

◄ **Platos: ... εστι το θαυμαζειν** : gr. 'filosoffens lidenskab er at undre sig', jf. Platons dialog *Theaitetos* (155d) i *Platons skrifter* (305,4) bd. 6, s. 111, hvor Sokrates' ytring oversættes: »For det at undre sig er noget i høj Grad ejendommeligt for en filosofisk Natur; ja, det er i Virkeligheden selve Begyndelsen til Filosofi.«

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 28

◄ **in actu puro** : lat. 'i den rene virkelighed'. Sml. *Paulus*, s. 451, hvor der refereres: »Die Hauptsache aber ist, sich zu sagen: dass dies Reinseyende auch blos als das Seyende im verbalen Sinne, als das Existirende in actu puro existentiae zu nehmen ist und dass sein Wesen eben dies ist, das rein Existirende zu seyn. Es hat kein Wesen ausser dem Seyn.«

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 32

◄ **in deo essentia ... est idemque** : lat. 'i gud er væsen og væren helt det samme'. Sml. *Paulus*, s. 451, hvor der refereres: »Ich erinnere an die alten Formeln: In Deo essentia et existentia unum idemque sunt d.h. auf dem gegenwärtigen Standpunct (auf dem folgenden, wo nicht mehr von Gott an und vor sich die Rede ist, wird sich ein anderer Sinn ergeben!): Das Wesen und also auch der Begriff Gottes besteht eben darin, daß er sey; es ist dies hier der einzige Begriff.«

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 35

◄ **est ipse suum esse** : lat. 'han er selv sin egen væren'. Sml. *Paulus*, s. 451.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 37

◄ **suum esse est ipse** : lat. 'hans væren er ham selv'.

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 37

◄ **in deo ... quod est** : lat. 'i Gud er der ingen forskel på væren og det, der er'. Sml. *SW II*, 3, s. 271, hvor Schelling kalder det 'et gammelt ord', og udlægger: »das heißt, eben das wahre Seyn Gottes ist das, daß Er - Er selbst ist.«

I trykt udgave: Bind 19 side 335 linje 38

◄ **a se esse** : lat. 'at være fra selvet', dvs at være ud fra sig selv (uafhængig af andet). Sml. *Paulus*, s. 451, hvor der refereres: »Ferner der Ausdruck a se esse d.h. von selbst seyn, ultro, sponte, ohne etwas Vorhergehendes, ohne vorhergehende Potenz, geradezu seyn.« Til belysning af dette og de følgende udtryk se også *SW II*, 2, s. 65, hvor Schelling skriver: »Der Ausdruck a se esse (und das daraus gebildete barbarische aseitas) ist also unrichtig und sagt eigentlich das Gegentheil vor dem, was er sagen will. Sponte, ultra, natura sua esse wäre das Richtige, ohne daß man jedoch davon Spontanität in demselben Sinn sagen dürfte, das dieses Wort wenigstens in der neuern philosophischen Sprache ganz anders gebraucht wird.«

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 1

◄ **ultro esse** : lat. 'at være af egen drift, af sig selv'; sml. kommentaren ovenfor.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 2

◄ **Aseitas** : af lat. 'a se', af sig, ud fra sig selv. I den skolastiske filosofi betegnelse for Guds selvbestående væren, der modsat den skabte væren indeholder sin egen årsag.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 2

◄ **Spinoza gjorde det ... nisi existens** : lat. 'hvilket kun kan tænkes som eksisterende'; et alm. latinsk udtryk. Der sigtes til Spinoza (312,36) *Ethica*, 1. del, læresætning 11.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 3

◄ **starrt** : sml. *Paulus*, s. 452f., hvor der refereres: »der actus purus kann nichts anfangen, ist starr und unbeweglich; ohne Potenz ist nicht fortzugeben und doch müssen wir davon hinwegkommen.«

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 7

◀ **post actum** : lat. egl. 'efter handlingen'; sml. *Paulus*, s. 453, hvor den konkrete betydning refereres: »dass das Seyn nicht nach der Hand, post actum (recht eigentlich), *nachdem es ist*, also a posteriori, *allerdings das Seynkönnende sey*.«

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 12

◀ **potentia potentiae** : lat. 'potensens potens', 'mulighedens mulighed'.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 15

◀ **so erscheint ... von Ewigkeit her** : sml. *Paulus*, s. 454.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 21

◀ **Guds Egenskaber ... kalde negative** : sml. *Paulus*, s. 454. – Der sigtes til den skolastiske filosofi, der bestemte Guds egenskaber ('attributter') enten 'via negationis' (ad nægtelsens vej) el. 'via eminentiæ' (ad fortrinlighedens vej). På den første måde bestemtes egenskaberne negativt ved at fraskrive Gud al endelighed og ufuldkommenhed, mens den anden måde positivt tillagde Gud de menneskelige dyder i fortrinlig grad.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 24

◀ **Spinozas Substants** : 312,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 26

◀ **terminus a quo** : lat. 'grænse fra hvilken'; 'begyndelsespunkt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 27

◀ **actus purus** : 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 336 linje 39

◀ **Det Værende er ... tage dette Ord** : I retorikken betegnes dette ved 'modsætning', fx 'Mennesket er født frit, og overalt er det i lænker'.

I trykt udgave: Bind 19 side 337 linje 32

◀ **der actus des ... selbst zuvor (...) wo vor es nicht kann** : sml. *Paulus*, s. 459, hvor der refereres: »Sogar der actus des Existirens kommt ihm zuvor; *es ist seyend, ehe es sich denkt*, ist also *unvordenklicher Weise seyend*, und insofern ist ihm das Seyn allerdings ein Nothwendiges, *existentia ineluctabilis*, wofür oder wovor es nichts kann.«

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 11

◀ **primum constitutum** : lat. 'første konstituerende'.

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 17

◀ **Begrebet causa sui ... selv som actus** : sml. *Paulus*, s. 459f. – **causa sui**: lat. 'årsag til sig selv'; traditionelt filosofisk udtryk, der hos Descartes (310,21) og Spinoza (312,36) betegner noget, hvis væsen indebærer, at det nødvendigvis må eksistere og at det modsatte ikke kan tænkes. – **δυναμις**: gr. (dýnamis) 'magt', 'kraft', 'evne'; mulighed. Udtrykket refererer til den aristoteliske diskntktion ml. 'dynamis' (formåen, mulighed) og 'energeia' (virksomhed, virkelighed), der bl.a. benyttes i forklaringen af bevægelse, tilblivelse, således at det virkelige er en fortsat tilblivelse af det mulige. Gud er herefter den fuldstændig virkeliggjorte mulighed, dvs. er ren virkelighed.

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 18

◀ **ultra, sponte** : lat. 'af egen drift, af sig selv' (336,1).

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 23

◀ **αυτοματως ον** : gr. (automátōs on) 'det, som er frivilligt, tilfældigt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 24

◀ **actu** : lat. 'i virkelighed'; faktisk.

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 30

◀ **Das unvordenkliche S. ... netop selv Idee** : sml. *Paulus*, s. 460.

I trykt udgave: Bind 19 side 338 linje 34

◀ **Aristoteles Metaphysik ... det Tilfældige** : jf. 5. bog, kap. 30 af Aristoteles' (310,8) *Metafysikken* (1025a 14-25); Schelling tænker muligvis på den lange ekskurs om det tilfældige i 2. bog, kap. 4-9 af *Fysikken*.

I trykt udgave: Bind 19 side 339 linje 7

◀ **præ quo nihil potest** : lat. 'før hvilket intet er muligt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 339 linje 10

◀ **Plato kalder ... kongelige Kunst** : sml. *Paulus*, s. 462. Udtrykket er ikke identificeret hos Platon (305,4).

I trykt udgave: Bind 19 side 339 linje 28

◀ **det Starre** : sml. *Paulus*, s. 463, hvor der refereres: »denn allein auf diesem Zufälligen beruht die Möglichkeit eines Fortschritts, den das starre Seyn versagt.« - 336,7.

I trykt udgave: Bind 19 side 339 linje 33

◀ **Det Seyen K:** : det Seynkönnende, jf. *Paulus*, s. 464.

I trykt udgave: Bind 19 side 339 linje 38

◀ er det **og**: også.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 2

◀ **Jo fuldkomnere ... for al Dannelse** : sml. *Paulus*, s. 464f.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 2

◀ **saa kommer man** : sml. *Paulus*, s. 465, hvor der refereres: »Dann müssten (nach Spinoza) die Dinge aus Gott emaniren (schlechter Pantheismus); oder man müsste mit Voraussetzung eines freien intelligenten Welturhebers versichern: Die Schöpfung sey unbegreiflich! (Schaler Theismus.)«.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 6

◀ **Pantheisme** : den tro el. lære, der - modsat teismen (340,6) - hævder enheden af det værende (verden) og Gud. En variant heraf (fx Spinoza (312,36)) hævder, at Gud er det virkelige, og at verden kun er en manifestation af Gud; dette kan lede til en teistisk opfattelse derved, at Gud, som verden føres tilbage til, anskues som det, der omfatter alt, men derved også bliver adskilt fra verden. Se ovenstående kommentar.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 6

◀ **Theisme** : den tro el. lære, som hævder eksistensen af en gud, der både er personlig og adskilt el. forskellig fra verden, og som ikke blot har skabt verden, men også opretholder og styrer (dvs. virker i) verden. Se ovenstående kommentar.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 7

◀ **natura** : lat. 'efter sin natur'. Sml. *Paulus*, s. 469.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 20

◀ **necessiteret** : nødvendig, nødvendiggjort.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 23

◀ **loco motus** : lat. 'bevæget', 'fjernet fra sin plads'.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 37

◀ **uno eodemque loco** : lat. 'på det selvsamme sted'.

I trykt udgave: Bind 19 side 340 linje 38

◀ **Newton siger ... includens dominationem** : lat. »'gud' er et ord, som udtrykker en relation og indebærer magtudøvelse«. Bearbejdet citat fra den eng. fysiker, astronom og matematiker Isaac Newton (1642-1727), der i *Philosophiæ naturalis principia mathematica* (3. udg. 1726, s. 528) skriver: »Nam deus est vox relativa & ad servos refertur: & deitas est dominatio dei, non in corpus proprium, uti sentiunt quibus deus est anima mundi, sed in servos.« (lat. »For 'gud' er et ord, som udtrykker en relation og tager sigte på hans tjenere. Og Guddommen består i Guds herredømme ikke over sit eget legeme - denne forestilling findes hos dem, der mener, at Gud er verdens sjæl - men over sine tjenere.« Sml. *Paulus*, s. 470.

I trykt udgave: Bind 19 side 341 linje 4

◀ **natura** : lat. 'efter sin natur'.

I trykt udgave: Bind 19 side 341 linje 29

◀ **i en tidlig Tid ... var υπερουσία** : sml. *Paulus*, s. 474; *SW II*, 2, s. 100 note 2, hvor der bl.a. henvises til Dionysios Areopagita (352,4) *De divinis Nominibus (Om de guddommelige navne)*, kap. 5. - **υπερουσία**: gr. (hyperousía) 'over-væsen', 'mere end væsen'.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 4

◀ **de tidligere ... non differunt etc)** : lat. 'hos Gud er der ingen forskel på væsen og væren'. 335,35.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 12

◀ **negative Attributer** : 336,24.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 14

◀ **qua existentiam transcendit** : lat. 'hvorved han overskrider sin eksistens'.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 23

◀ **Affirmation** : bekræftelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 29

◀ **præter se** : lat. 'uden for ham'.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 31

◀ **Aristoteles siger ... Salighed netop deri** : 324,15. Sml. *SW II*, 4, s. 352.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 32

◀ **Joh v. Muller siger ... er han tilfreds** : sml. *SW II*, 3, s. 352, hvor Schelling fortæller, at den ty. historiker Johannes von Müller (1752-1809) har sagt dette i »einem seiner Briefe«.

I trykt udgave: Bind 19 side 342 linje 37

◀ **παν** : gr. (pan) 'alt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 343 linje 9

◀ **ex improviso** : lat. 'pludseligt'. Sml. *Paulus*, s. 479.

I trykt udgave: Bind 19 side 343 linje 15

◀ **ex actu** : lat. 'fra virkeligheden'. Sml. *Paulus*, s. 480, hvor der refereres: »Denn das unvordenkliche Seyn ist zwar ex actu gesezt durch das conträre Seyn; aber absolut kann es nicht aufgehoben werden ...«.

I trykt udgave: Bind 19 side 343 linje 33

◀ **actus purus** : 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 343 linje 35

◀ **υποκειμενον** : 307,28. Sml. *Paulus*, s. 481, hvor der refereres: »in der allgemeinen Lehre von der

Schöpfung als πρῶτον ὑποκείμενον angesehen wird.«

I trykt udgave: Bind 19 side 343 linje 36

◀ **Overtalelse, for ... Udtryk af Plato** : sml. *Paulus*, s. 482, hvor der refereres: »Die Ueberwindung könnte plötzlich geschehen; aber seit der conträren Potenz das Seyn eingeräumt ist, kann sie nur stufenweise verdrängt werden. Der zarte *Plato* gebraucht in Beziehung auf das conträre Princip den Ausdruck: *es müsse beredet werden*.« – Stedet hos Platon (305,4) er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 19 side 344 linje 4

◀ **den gl. Inddeling: ... causa in quam** : sml. *Paulus*, s. 485, hvor der refereres: »Jede der Potenzen ist noch potentia pura et ab omni concretionem libera, reine Ursache, und Zwar, um gleich *hier die Trias der Ursachen* nachzuweisen, ist B die causa materialis, A² die causa efficiens, per quam, und A³ die causa in quam oder secundum quam omnia fiunt«. – Der sigtes til Aristoteles' (310,8) distinktion ml. fire årsager, hvoraf den sidste betragtedes som den vigtigste: virkeårsagen (lat. causa efficiens), stoffet el. den materielle årsag (lat. causa materialis), den formelle årsag (lat causa formalis) og endelig formålsårsagen (lat. causa finalis el. causa in quam). Se også *SW II*, 3, s. 342, hvor Schelling tillige kalder inddelingen 'pythagoræisk' (335,9).

I trykt udgave: Bind 19 side 344 linje 28

◀ **han bød saa stod det der** : Sml. *Paulus*, s. 485; *SW II*, 3, s. 341f., hvor Schelling uddyber sin udlægning. Han oversætter ikke som sædvanlig på tysk: »Er gebietet und es stehet da«, men »er gebeut und es *steht*«, d.h. es bleibt stehen, es entwickelt sich nicht weiter«. – Der sigtes til *SI* 33,9: »han bød det, saa stod det« (GT-1740); »han befalede, og det stod der« (GT-1992).

I trykt udgave: Bind 19 side 344 linje 31

◀ **Gud virker (...) som en Græker ... το ἐναντίον** : sml. *Paulus*, s. 486; der sigtes formentlig til Heraklit (322,22). – **το ἐναντίον**: gr. (to enantíon) 'det modsatte'.

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 5

◀ **Man kan gaae ... i det Øieblik** : sml. *Paulus*, s. 486, hvor der refereres: »Für jezt ist das entgegengesetzte Seyn eigentlich das Seynsollende, aber nur, um im folgenden Moment als das Nichtseynsollende negirt zu werden.«

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 6

◀ **det Wieder-Göttliche** : sml. *Paulus*, s. 486, hvor der refereres: »Ist es aber weiterhin für ein solches erklärt, so ist der Standpunct verändert; würde es sich dann wieder gegen den göttlichen Willen entzünden, dann würde es das Böse seyn.«

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 9

◀ **causa causarum** : lat. 'årsagernes årsag'. Sml. *Paulus*, s. 487, hvor der refereres: »Auch nach uns entsteht die Welt durch einen göttlichen Process, aber über dem er als absolute Ursache, als causa causarum, die Potenzen in Spannung setzende, selbst aber über dem Process und als ausser der gegenseitigen Ausschliessung beharrende Ursache steht.«

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 23

◀ **Emanation** : 309,34, 316,38.

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 26

◀ **Urmöglichkeit** : dvs. 'Urmöglichkeit', jf. *Paulus*, s. 488.

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 29

◀ **Læren om Ideer ... fra Græciteten** : sml. *Paulus*, s. 488 Der sigtes i alm. til Platons (305,4) idélære, efter hvilken de evige og uforanderlige ideer betegner tingenes væsen, og alt, hvad der fremtræder i tid og rum, har del i ideen.

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 37

◀ **Idee betyder ligesaa ... det bliver virkeligt** : Det gr. ἰδέα (idéa) betyder 'form' el. 'udseende'; ordet er beslægtet med verbet 'at se' (aorist-formen ἰδεῖν). Sml. *Paulus*, s. 488; *SW II*, 3, s. 293f., hvor Schelling

udreder, hvordan det gr. udtryk svarer til det ty. 'Gesicht', og dette i begge betydninger »so daß es sowohl das Sehen und den Blick selbst, als was im Gesicht vorübergeht, bedeutet.«

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 38

◀ **Det er hiin i ... Zeus ligger** : sml. *Paulus*, s. 488; *SW II*, 3, s. 294, hvor Schelling bl.a. skriver: »Sie war jene mit heiligen Schauern umgebene, in Präneste gefeierte *Fortuna primigenia* der Römer, in deren Armen der künftige Weltherr Zeus als *Kind* ruht.« – **Præneste**: Praeneste, en af de ældste byer i oldtidens Latium, o. 35 km øst for Rom (i dag Palestrina). Byen var især kendt for sit Fortuna-tempel og det dertil knyttede orakel. – **fortuna primigenia**: Den rom. lykkegudinde Fortuna (svarende til den gr. Tyche) dyrkedes af romerne under flere tilnavne, bl.a. 'primigenia' (lat. 'den førstefødte'). I de gamle helligdomme i Præneste (3.-1. årh. f.Kr.) ansås hun for at være datter af Zeus (Jupiter). – **Zeus**: i gr. mytologi søn af Kronos (360,26) og Rhea (364,14); ved at dræbe sin far blev han den øverste af de olympiske guder.

I trykt udgave: Bind 19 side 345 linje 41

◀ **mater og materia ... til hinanden** : *materia*, lat. 'tømmer', afledt af *mater*, lat. 'moder'.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 1

◀ **hiin Ur-Potens er υποκειμενον** : 307,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 2

◀ **Verdens Amme ... bekendt Forestilling** : sml. *Paulus*, s. 489; *SW II*, 3, s. 294.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 2

◀ **Maia hos Inderne ... ham til at skabe** : sml. *Paulus*, s. 489, hvor der refereres: »Sie ist *die Maya* (hängt zusammen mit Macht, Möglichkeit, Potenz), welche die Neze des (blos) Erscheinenden vor dem Schöpfer ausbreitet, um ihn zu fahen zur wirklichen Schöpfung.« Se også *SW II*, 2, s. 149f., hvor Schelling under en tilsvarende fremstilling henviser til A.W. Schlegels lat. overs. af det indiske digt *Bhagavadgita* og til en afhandling af W. von Humboldt.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 3

◀ **I Salomos Ordsprog nævnes Viisdommen** : Ordsprogenes Bog er i den kirkelige tradition blevet tillagt kong Salomo og bar derfor også betegnelsen »Salomo Ordsprog«, jf. *Biblia, det er: den ganske Hellige Skrifts Bøger*, Kbh. 1830, ktl. 7. I Ordsp er visdom et gennemgående tema, men der sigtes spec. til kap. 8, jf. *Paulus*, s. 489.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 6

◀ det oprindeligt **S. K.:** Sein Könnende.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 9

◀ **man siger, at ... af Vanvid** : sigter til den rom. filosof og forfatter Seneca (o. 4 f.Kr. - 65 e.Kr.) *De tranquillitate animi (Om sindsro)* 17, 10: »nullum magnum ingenium fuit sine mixtura dementiae fuit«, lat. 'der findes ingen stor begavelse, som ikke har et islæt af vanvid', jf. *L. Annaei Senecae opera* bd. 1-5, Leipzig 1832, ktl. 1275-1279; bd. 4, s. 102. Seneca angiver Aristoteles (310,8) som sin kilde (*Problemata*, 30. bog, kap. 1, 954a 34-37). Sml. *SW II*, 3, s. 299.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 26

◀ **Vanvid, det ... Beherskelsen deraf** : sml. *Paulus*, s. 491.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 27

◀ **Tilforn** : tidligere, før.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 36

◀ **Villie er Forstandens ... kaldes Forstand** : sml. *Paulus*, s. 491, hvor der refereres: »Der Wille ist Subject des Verstandes im eigentlichen Sinne, quod subjectum est; was aber Subject des Verstandes ist, ist potentiâ schon Verstand.« – **subjectum**: lat. 'subjekt'; det underlag, som bærer alle egenskaberne. – **potentia**: efter mulighed (potentialitet); som mulighed.

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 36

◀ **Verstand kunde man ... Urstand (J. Bohme)** : sml. *Paulus*, s. 491; *SW II*, 3, s. 296f., hvor Schelling bl.a. forklarer: »Das Wort Verstand ist ursprünglich wohl dasselbe mit Vorstand, wie denn die Partikel *ver* in vielen Verbis die Bedeutung des 'vor' hat, z. B. *versehen* statt *vorsehen*. Verstand wäre insofern = Vorstand, *quod praeest*, also prius, sowie Vorstand wieder = Urstand ist. Letzteres Wort ist in neuerer Zeit seltener im Gebrauch geworden, bezeichnet aber eben das, wovon etwas ausgeht. Der *Ur-Stand* der Pflanze z. B. ist das Samenkorn. Jene Urpotenz ist aber wirklich der Urstand, ist das, woran sich das ganze Proceß anknüpft, ist also auch der Vor- oder Urstand, und im Schlusse der Bewegung der Verstand der ganzen göttlichen Bewegung.« – **Urstand (J. Bohme)**: jf. fx 1. del. kap. 1 (»Vom Urstande des ewigen göttlichen Wesens« i J. Böhmes (332,19) *Von der Menschwerdung Jesu Christi* (1620), kap. 2 (»Vom Urstand Gottes ewigsprechenden Wortes und von der Offenbarung göttlicher Kraft als von Natur und Eigenschaft«) i *Von der Gnadenwahl oder Von dem Willen Gottes über die Menschen* (1623) el. punkt 1, kap. 1 i *Sex Puncta Theosophica oder Von sechs theosophischen Punkten Hohe und tiefe Gründung* (1620).

I trykt udgave: Bind 19 side 346 linje 38

◀ **Den samme Tvedydighed ... bliver staaende** : sml. *Paulus*, s. 491f.; *SW II*, 3, s. 297, hvor Schelling giver en udførlig etymologisk forklaring, og bl.a. tilføjer: »ich bleibe stehen, auch: ich erhalte Macht oder Gewalt über etwas, denn das, was einem anderen zum Subjekt, Unterstand geworden ist, hat eben damit Macht oder Gewalt über dieses.« 307,8.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 4

◀ **Baco siger: scientia est potentia** : lat. 'viden er magt', dvs. viden er formåen el. mulighed for at handle. Denne Bacons (315,37) berømte maksime findes udtrykt i *Meditationes sacrae. De haeresibus*, 11, hvor det hedder: »Nam et ipsa scientia potestas est« (lat. 'For viden er i sig selv magt'). Sml. *Paulus*, s. 492; *SW II*, 3, s. 301.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 6

◀ **det tydske Ord ... af Wissen** : sml. *Paulus*, s. 492.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 7

◀ **Det tidligere anførte ... paa Ur-Potens** : 346,2.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 8

◀ **»han havde mig for sin Vei« (...)** **»Herren havde den«** : jf. Ordsp 8,22: »HERREN eiede mig i sin Veis Begyndelse, før han gjorde Noget; ja, for den Tid« (GT-1740). I GT-1992 oversættes stedet: »Som begyndelsen på sine handlinger skabte Herren mig, / som det første af sine værker dengang.« I *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung Martin Luthers*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3, oversættes det: »Der HErr hat mich gehabt im Anfang seiner Wege; ehe er was machte, war ich da.«

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 9

◀ **Varro (Romerer) ... summi dii** : sml. *Paulus*, s. 493, hvor der refereres et tilsvarende latinsk citat. Se også *SW II*, 3, s. 302 (samt *II*, 2, s. 606). Den romerske polyhistor Marcus Terentius Varro (116-27 f.Kr.) udtaler i sit skrift *Om det latinske sprog* bog 5, § 57: »Principes dei Caelum et Terra« (lat. »De førende guder (er) Himmelen og Jorden«), men foretager ikke her el. andre steder en skelnen ml. *principes dii* (»de førende guder«) og *summi dii* (»de højeste guder«). Kilden til denne distinktion er senere end 600 e. Kr. og har ikke kunnet eftervises.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 15

◀ **prius** : lat. 'det første'; noget, der går forud.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 16

◀ **det Følgende maa ... hos Mskenes Børn«** : sigter til Ordsp 8,30-31: »Da war ich der Werkmeister bey ihm, und hatte meine Lust tägliche, und spielte vor ihm allezeit. Und spielte auf seinem Erdboden, und meine Lust ist bey den Menschen-Kindern« (Luthers overs.). Det hebr. ord, der tænkes på, er: יָמֹן ('āmōn), der if. *Lexicon manuale hebraicum* (305,24), s. 218f., betyder: 'opifex, architectus' ('håndværker, bygmester'), men muligvis også 'filius s. alumnus' ('søn' el. 'fostersøn'). Sml. *Paulus*, s. 493; *SW II*, 3, s. 302.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 17

◀ **causa materialis, efficiens, et in quam** : 344,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 31

◀ **Das reine Seyn** : sml. *Paulus*, s. 516, hvor der refereres: »Das rein Seyende«.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 36

◀ **Spinozas Substants** : 312,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 347 linje 41

◀ **Hegel anseer endog ... flere Monotheismer** : sml. *Paulus*, s. 516. – Der sigtes til det sidste afsnit »Die Philosophie« § 573 i Hegels *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* i *Hegel's Werke* (313,13) bd. 7,2, s. 469 (*Jub.* bd. 10, s. 469). – **Eleatismen**: 322,25.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 2

◀ **negative Egenskaber** : 336,24.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 3

◀ **Theisme** : 340,6.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 12

◀ **Hos de gl. ... Atheist det Samme** : sml. *Paulus*, s. 520; *SW* II, 2, s. 22, hvor det ikke oplyses, hvem der tænkes på.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 15

◀ **Pantheisme** : 340,6.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 19

◀ **Monoth. er derfor ... derved er Skaber** : sml. *Paulus*, s. 520f., hvor der refereres: »*Monotheismus* ist die Lehre, die Gott als solchen, oder seiner Gottheit nach, bestimmt. *Worauf beruht aber die eigentliche Gottheit?* Der wahre Gott, sagt man, ist der lebendige. Der lebendige aber ist nur der, der aus seinem unvordenklichen Seyn heraustretend, dasselbe zu einem Moment von sich macht, *sein Wesen davon befreiend*, es als *Geist* sezen kann, womit ihm zugleich *die Möglichkeit gegeben* ist, *Schöpfer zu seyn, dadurch, dass er seinem unvordenklichen Seyn ein anderes Seyn entgegensezt.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 22

◀ **Joh: Damascenus siger ... end einzig** : sml. *Paulus*, s. 521; *SW* II, 3, s. 46, hvor Schelling gengiver sætningen: »Gott sey nicht sowohl einzig, als übereinzig: mehr als nur Einer, unus sive singularis quis.« – **Joh: Damascenus**: Johannes Damaskeneren el. Johannes fra Damaskus (o. 650 - o. 754), syrisk oldkirkelig digter og teolog. Der sigtes til *De fide orthodoxa* (lat. *Om den rette tro*), I, 5.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 38

◀ **I det gl. T. ... som Jehova** : sml. *Paulus*, s. 521. Der sigtes til 5 Mos 6,4: »Höre, Israel, der HErr, unser GOtt, ist ein einiger HErr.« – **ein einziger יהוה**: Det hebr. udtryk er: יהוה - אלהים ('æhad) betyder 'én', el. når det er betonet 'en eneste'. – יהוה (JHWH) el. med vokaler יהוה er Guds navn i GT; da jøderne ikke måtte udtale dette navn, Jahve, men i stedet skulle læse 'Adonāj ('Herren'), blev det forsynet med vokaltegnene fra dette ord (dog kun med e i stedet for a). Jehova var den alm. transskription på Schellings tid.

I trykt udgave: Bind 19 side 348 linje 38

◀ **ὁ θεός** : gr. (ho theós) 'Gud'; med bestemt artikel egl. 'guden'. Sml. *Paulus*, s. 526; *SW* II, 2, s. 70, note 2.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 8

◀ **Jacobi roste sig ... εν και παν** : sml. *Paulus*, s. 527; *SW* II, 2, s. 70f. – I *Ueber die Lehre des Spinoza* (332,18) benytter Jacobi adskillige steder det gr. udtryk, ligesom han i *Von den Göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung* (1811), trykt i *Jacobi's Werke* bd. 3, s. 245-460, omtaler Spinozas filosofi som 'Alleinheitslehre', fx. s. 348, 354. – **εν και παν**: gr. (hen kai pan) 'ét og alt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 12

◀ **Spinoza, hans ... denkendes Seyn** : 312,36. Sml. *SW* II, 2, s. 71.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 18

◀ **a potentia ad actum** : lat. 'fra potens til handling' (307,39).

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 20

◀ **dannet efter Cartesius** : sml. *Paulus*, s. 527; *SW II*, 2, s. 72. – Der sigtes til Descartes' (310,21) metafysiske dualisme, efter hvilken enhver genstand enten tilhører bevidsthedens verden ('res cogitans') el. den materielle verden ('res extensa'), jf. fx *Filosofiens principper*, I, 53-54.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 22

◀ **Jacobi har ... af Fornuften** : (332,18).

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 32

◀ **Deismen** : den opfattelse, især udbredt i oplysningstiden, at Gud er den fjerne skaber, som engang har sat verden i bevægelse og nedlagt moralloven i menneskenes sjæl, men som siden har holdt sig i ophøjet afstand fra den bestående verden og menneskers liv.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 35

◀ **Epicuræisme, der ... for Forsynet** : den lære, der opstod med den gr. filosof Epikur (341-270 f.Kr.), som hævdede, at fatalisme er uforenelig med fri vilje, og af denne grund bestred, at udsagn om fremtiden kan være enten sande el. falske. Således skriver Cicero i *De fato (Om skæbnen)* 10, 21: »Epikur (...) er bange for, at hvis han går med til dette enten-eller, tvinges han også til at gå med til, at alt i denne verden sker som følge af skæbnen: hvis nemlig ét af to er sandt fra evighed af, er det også sikkert, og hvis det er sikkert, er det også nødvendigt; dette, mener han, beviser på engang skæbnen og tingenes nødvendighed«, *Ciceros filosofiske skrifter*, udg. af F. Blatt, T. Hastrup og P. Krarup, bd. 1-5, Kbh. 1968-71; bd. 4, 1971, s. 481. Sml. *Paulus*, s. 528.

I trykt udgave: Bind 19 side 349 linje 38

◀ **primum constitutum** : lat. 'første konstituerende'.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 8

◀ **unv: Seyn** : unvordenkliches Seyn.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 10

◀ **bruta existentia** : lat. 'blind eksistens'.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 11

◀ **hvad Paulus ... και πατερ** : gr. (ho theós kai patēr) 'Gud og Fader', jf. fx Gal 1,4 og Ef 4,6. Sml. *Paulus*, s. 530. – **Paulus**: fra Tarsus (død o. 63), jøde, den første kristne missionær, forstod sig selv som »Kristi Jesu tjener, kaldet til apostel, udset til at forkynde det evangelium, som Gud forud har lovet ved sine profeter i De hellige Skrifter«, Rom 1,1-2. Forfatter af de første 13 breve i NT.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 27

◀ **hvad Kirken ... divinitatis** : lat. 'guddommelighedens udgangspunkt'. Sml. *SW II*, 4, s. 37, hvor Schelling taler om, at den kristne teologi kalder Faderen »fontem et principium divinitatis« (»guddommelighedens kilde og udgangspunkt«).

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 27

◀ **ex actu** : lat. 'fra virkeligheden'.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 32

◀ **actus purus** : 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 33

◀ **generare** : lat. 'føde'. Sml. *Paulus*, s. 531.

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 34

◀ **Sønnen, er ... som Faderen** : jf. Joh 1,14: »Og Ordet blev kød og tog bolig iblandt os, og vi så hans herlighed, en herlighed, som den Enbårne har den fra Faderen, fuld af nåde og sandhed.«

I trykt udgave: Bind 19 side 350 linje 41

◀ **virkende Aarsager**: 344,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 12

◀ **B.** : sml. *Paulus*, s. 531.

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 12

◀ saaledes **og**: også.

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 17

◀ **Xstus siger etsteds ... μονην ποιησομεν** : jf. Joh 14,23: »Den, der elsker mig, vil holde fast ved mit ord, og min fader vil elske ham, og vi skal komme til ham og tage bolig hos ham.« – **μονην ποιησομεν**: gr. (monēn poiēsomen) 'vi skal tage ophold [hos ham]', jf. *H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ. Novum Testamentum Graece*, udg. af G.C. Knapp, Halle 1829, ktl. 14-15, hvor der dog læses: μονην παρ' αὐτῷ ποιησομεν.

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 23

◀ **Det Samme siges ... paa Aanden** : jf. Rom 8,16: »Ånden selv vidner sammen med vores ånd om, at vi er Guds børn.«

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 25

◀ **I den mosaiske ... Msk ɔ: for os** : sml. *Paulus*, s. 533. Der sigtes til skabelsesberetningen i 1 Mosebog, kap. 1, hvor hver dag indledes med: »Gud sagde«; men på den sjette dag hedder det: »Gud sagde: 'Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os!'« (v. 26). – **Elohim**: flertal af det hebr. ord 'ēlōhāh, der betyder gud; bruges i GT som artsbetegnelse for guder, men ofte som her i 'majestætisk flertal' om Gud.

I trykt udgave: Bind 19 side 351 linje 34

◀ **Theogonie** : lære om gudernes oprindelse og herkomst; beskrivelse af verdens oprindelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 1

◀ **Skriften siger ... ved Sønnen** : jf. Joh 1,3.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 1

◀ **Dionys Areopagita ... θεογονος θεοτης** : sml. *Paulus*, s. 534; *SW II*, 3, s. 323. – **Dionys Areopagita**: pseudonym for en forf. af mystiske skrifter fra 5. el. 6. årh., der udgav sig for at være Paulus' discipel (jf. ApG 17,34). Der sigtes formentlig til *De divinis Nominibus* (lat. *Om de guddommelige navne*), kap. 2, 11, hvor en lignende ordlyd findes. – **θεογονος θεοτης**: gr. (theógonos theótēs) 'guddom født af Gud'; guddommelig (Schelling: »die gottzeugende Gottheit«).

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 4

◀ **Basilius M. kalder ... αιτια τελειοτικον** : sml. *Paulus*, s. 534; *SW II*, 3, s. 342, hvor Schelling udfolder dette sted om Basilius' brug af det aristotelisk-pythagoræiske årsagsbegreb (344,28). – **Basilius M.:** Basilius Magnus, Basilius el. Basilios den Store (o. 330-79), biskop i Kæsarea i Kappadokien, en af den gr. kirkes mest berømte kirkefædre. – **αιτια δημιουργικον**: egl. αιτια δημιουργικη, gr. (aitía dēmiourgikē), 'den skabende, virkende årsag' (Schelling »die eigentliche schaffende, wirkende Ursache«). – **αιτια τελειοτικον**: egl. αιτια τελειωτικη, gr. (aitía teleiōtikē) 'den fuldendende årsag' el. formålsårsagen (Schelling: »die vollendende«). Basilios den Store anvender disse udtryk om Sønnen og Ånden i *Homilie de Spiritu Sancto* (lat. *Tale om Helligånden*), jf. også A. Hahn *Lehrbuch des christlichen Glaubens*, Leipzig 1828, ktl. 535, s. 284.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 5

◀ **Skriften adskiller ... εις ου** : jf. Rom 11,36: »Thi fra ham og ved ham og til ham er alle ting. Ham være ære til evig tid! Amen.« – **εξ ου, δι ου, εις ου**: gr. (ek hou, di' hou, eis hon) 'fra hvem, ved hvem, til hvem', jf. *H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ. Novum Testamentum Graece*, udg. af G.C. Knapp, Halle 1829, ktl. 14-15 hvor der står: ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν; i SKs eget eksemplar er de tre præpositioner er understreget (KA, E pk. 58). Sml. *Paulus*, s. 534; *SW II*, 3, s. 342.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 6

◀ **Derfor hedder det ... af Elohim** : sml. *Paulus*, s. 535, hvor der refereres: »Im letzten Erzeugniss des Processes ist die Differenz der Potenzen aufgehoben. Die Persönlichkeiten treten auf als solche; und zwischen den drei Persönlichkeiten ist der Mensch eingeschlossen, der sich unmittelbar nach der Schöpfung am Orte der Freude, im göttlich umhegten Raum befindet, eingeschlossen von den Elohim (Nicht blos das deutsche Wort *Garten*, wie so viele auf gard ausgehende Städtenamen zeigen, sondern auch das hebräische Wort *Gan* heisst nur *ein umschirmter Raum*).« Se også SW II, 2, s. 158f., s. 164f.; II, 3, s. 348. – Der sigtes til 1 Mos 2,8: »Und GOtt der HErr nahm den Menschen, und setzte ihn in den Garten Eden, daß er ihn bauete und bewahrete.« Det hebr. ord for 'Garten' er גַּן (*gan*), som if. *Lexicon manuale hebraicum* (305,24), s. 218, har følgende betydning: »*hortus, maxime arboretum* (pr. locus sepe munitas et protectus)«, (*have, især bevokset med træer* (særlig et sted, der ofte er befæstet og beskyttet)). – **Elohim**: 351,34.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 9

◀ **præter deum** : lat. 'ud over Gud'. Sml. *Paulus*, s. 535.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 13

◀ **extra deum** : lat. 'uden Gud'.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 14

◀ **Slutning** : dvs. afslutning, jf. *Paulus*, s. 536, hvor der refereres: »Abschluss«.

I trykt udgave: Bind 19 side 352 linje 19

◀ **Opstod Skabningen einfach** : sml. *Paulus*, s. 537.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 3

◀ **ein entzündbare Wille ... Stof, Underlag** : sml. *Paulus*, s. 538. – **Stof, Underlag**: 307,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 6

◀ **B (...)** **A.** : sml. *Paulus*, s. 538, hvor der refereres: »dass es B zu seiner Grundlage hat, ist es frei gegen A²«.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 13

◀ **ligesom Loddet ... i Vægtskaalen** : sml. *Paulus*, s. 538, hvor der refereres: »Es ist wie das Zünglein in der Waage«, dvs. som tungen på vægtskålen.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 13

◀ **in quam** : lat. 'til hvilken'.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 14

◀ **Skabelsens sidste ... Leben, Hauch** : sml. *Paulus*, s. 539, hvor der refereres: »Daraus erklärt sich die in uralter Tradition schon vorgetragene *Lehre von der übermateriellen Natur der menschlichen Seele*. Der Geist ist kein Ding in dem Sinn wie alles Gewordene, sondern reiner Hauch, lautere Freiheit und Beweglichkeit.«

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 15

◀ **Vorden** : tilbliven.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 27

◀ **I Midrasch Kohelet ... berolige den.**« : sml. SW II, 3, s. 358 (samt II, 2, s. 317). 'Midrash' er en jødisk, rabbinsk udlægning, der aktualiserer teksten; den spørger ikke om, hvad ordene betyder, men om, hvad der teologisk, etisk, filosofisk, pædagogisk kan udledes af teksten. 'Kohelet' er den hebr. betegnelse for Prædikerens Bog; betydningen af ordet 'Kohelet' (hebr. qohlæt) er usikker, men forstås normalt som betegnelse for en embedsindehaver, hvorfor det gennem græsk og latin samt Luthers overs. 'Prediker' på dansk gengives med 'Prædikerens Bog'. 'Midrash Kohelet' er således en aktualiserende udlægning af Prædikerens Bog. I den rabbinske litteratur opstod i 8. årh. en kommentar-samling, 'midrash kohelet', men hvilken ty. udgave Schelling sigter til, er usikkert.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 27

◀ **er wollte mit ihnen walten** : sml. *Paulus*, s. 539, hvor der refereres: »*Er wollte thun, was Gott gethan, die Potenzen in Spannung sezen um mit ihnen als Herr zu walten.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 35

◀ **υστερουμενος της δοξης ... Guds Ære** : gr. (*hysteroúmenos tēs dóxēs tou theoú*) 'som mangler Guds ære'. Sml. *Paulus*, s. 539; *SW II*, 3, s. 350. Der sigtes til Rom 3,23: »for alle har syndet og mistet herligheden fra Gud.«

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 36

◀ **Det Msk. vilde ... kalde universio** : sml. *Paulus*, s. 540, hvor der refereres: »Der Mensch glaubte nun *in der Hinauswendung* eben so mächtig zu seyn, wie Gott in der universio.« – **universio**: lat. 'orientering mod ét punkt', dvs. det at vende el. dreje sig mod et punkt; ordet synes dog ikke at optræde i den klassiske el. middelalderlige latinitet (354,2).

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 38

◀ **I Guds Selvbegreb er ... maae være kloge** : sml. *Paulus*, s. 540. – **vi maae være kloge**: jf. Matt 10, 16: »snilde som slanger«.

I trykt udgave: Bind 19 side 353 linje 40

◀ **unum versum, universum** : lat. 'vendt mod ét punkt', og (heraf) lat. 'univers', egl. 'sammenfattet til en enhed'. Sml. *Paulus*, s. 540, hvor der refereres: »In der Schöpfung ist also eine Umkehrung der Einheit, wie diese im göttlichen Selbstbegriff ist; die Welt ist das *unum versum*, und der Akt dieser Umkehr die universio (Lukrez).« Se også *SW II*, 2, s. 90, hvor Schelling forklarer, at ordet er opstået i Lukrets' heksametersvers, hvilket dog ikke kan bekræftes.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 2

◀ **Saaledes troede Msk. ... et evigt Liv** : sml. *Paulus*, s. 540.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 3

◀ **ikke blot außergöttlich, men wiedergöttlich** : sml. *Paulus*, s. 540, hvor der refereres: »Dies Princip ist jezt nicht mehr wie in der Schöpfung eine göttliche, sondern *aussergöttliche, ja widergöttliche Macht.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 5

◀ **»See Msk. er ... ist gewesen** : jf. 1 Mos 3,22: »see, Adam har været som een af os« (GT-1740); »Nu er mennesket blevet som en af os« (NT-1992). Sml. *Paulus*, s. 541; *SW II*, 2, s. 165f., hvor Schelling udlægger udtrykket som følger: »Siehe, der Mensch ist worden wie *Einer* von uns (nämlich den Elohim)«.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 17

◀ **πνευμα του κοσμου** : gr. (*pneúma tou kósmou*) 'verdens ånd'; ikke et udtryk fra NT.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 28

◀ **disse 3 Personligheder ... i det N.T.** : dvs. treenigheden af Fader, Søn og Helligånd.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 31

◀ **Sønnen taler ... mod Faderen** : jf. fx Joh 4,34; 6,38; 8,28 og 17,4. Se også Fil 2,8. Sml. *Paulus*, s. 542.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 32

◀ **Mskvordelsen selv ... som frivillig** : jf. Kristushymnen i Fil 2,6-8.

I trykt udgave: Bind 19 side 354 linje 35

◀ **υιος του ανθρωπου** : gr. (*hyiós tou anthrōpou*) 'Menneskesønnen'; med dette udtryk betegner Jesus hyppigst sig selv i evangelierne. Sml. *Paulus*, s. 544.

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 14

◀ **Siden Kants Tid ... par excellence** : sml. *Paulus*, s. 544; *SW II*, 3, s. 371 noten, hvor Schelling refererer til den filosofiske tradition siden Kant 306,5 i almindelig. Der hentydes spec. til Kants teori om Kristus, Guds søn, som det personificerede 'Ideal der moralischen Vollkommenheit' og 'Urbild der sittlichen Gesinnungen' i

Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft, Königsberg 1793, jf. især s. 67ff.

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 14

◀ **i det N.T. bruges ... som Fornedrelses-Titel** : sml. *Paulus*, s. 544, *SW II*, 2, s. 318, hvor Schelling henviser til en udredning af Gesenius (305,24), vistnok i dennes *Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift* fra 1815 (fotogr. optrykt i Hildesheim 1973).

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 15

◀ **actus** : 315,5.

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 18

◀ **Formedelst Faderen ... den frie Verden** : sml. *Paulus*, s. 545, hvor der refereres: »Vermöge des Vaters allein und des in ihm als *demiurgische Ursache* begriffenen Sohnes war eine bloße Welt des unbeweglichen, unveränderlichen, ewigen Seyns möglich; nicht diese Welt des frei beweglichen, des erst wahrhaft geschöpflichen Daseyns, die Welt des Menschen.« Se også *SW II*, 3, s. 374. – **demiurgisk**: vedr. verdensskaberen.

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 23

◀ **I Skabelsen var ... falde fra ham** : sml. *Paulus*, s. 546; *SW II*, 3, s. 374f., hvor Schelling skriver: »die Bedeutung, daß auf den Sohn gerechnet war, gerechnet insofern, als der Vater voraussah, daß das unausbleiblich Verlorene, sich ihm Entziehende des Sohns wegen doch nicht verloren seyn würde.«

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 26

◀ **»Alt er mig overgivet af Faderen«** : sml. *Paulus*, s. 546; *SW II*, 3, s. 374, hvor Schelling selv henviser til Luk 10, 22 og Matt 11, 27; begge steder hedder det: »Alt har min fader overgivet mig«.

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 28

◀ **τα πάντα** : gr. (ta pánta) 'alt'. Sml *Paulus*, s. 546; *SW II*, 3, s. 374, hvor Schelling selv henviser til Kol 1, 16: »I ham blev alting skabt / i himlene og på jorden, / det synlige og det usynlige, / troner og herskere, / magter og myndigheder. / Ved ham og til ham er alting skabt.«

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 29

◀ **der vil Alt i Alle** : allusion til 1 Kor 15,28: »Og når så alt er underlagt ham, skal også Sønnen selv underlægge sig under ham, som har lagt alt under ham, for at Gud kan være alt i alle.«

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 34

◀ **Villien vedbliver ... som Zorn** : sml. *Paulus*, s. 547, hvor der refereres: »Allerdings wirkt auch dieser Wille nach der eingetretenen Entfremdung, aber ohne das Entfremdete dadurch zu wollen; *der ursprüngliche Wille Gottes* wirkt fort, aber als *Unwille*, als göttlicher Zorn. Alle Menschen, Juden und Heiden, sind von *Natur* kinder des göttlichen Zorns. (Ephes. 2,3)«. Jf. Ef 2, 1-3: »Også jer har han gjort levende, jer der var døde i jeres overtrædelser og synder, / som I før vandrede i, da I lod jer bestemme af denne verdens tidsalder og af ham, som hersker over luftens rige, den ånd, der stadig virker i ulydighedens børn. / Til dem hørte også alle vi engang. I vort køds begær gjorde vi, hvad kødet og sindet ville, og vi var af natur vredens børn ligesom de andre.«

I trykt udgave: Bind 19 side 355 linje 35

◀ **δοξα** : gr. (dóxa) 'ære', 'herlighed'. Sml. *Paulus*, s. 548; *SW II*, 3, s. 376.

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 15

◀ **Det er denne anden ... ikke Konge** : sml. *SW II*, 3, s. 376f., hvor Schelling udfolder passagen. – Om lidelsen udtrykt i Es, jf. sangen om Herrens lidende tjener i Es 52,13-53,12, der i NT forstås som en forudsigelse af Kristi lidelse. – **Messias**: gr. transskription af hebr. māšīaḥ og aramaisk mešīḥa, svarende til gr. Christós, den salvede, heraf lat. Kristus. I GT er messiasforestillingerne knyttet til kong David, der blev salvet til konge af profeten Samuel. – **den Salvede er endnu ikke Konge**: hentyder til den dogmatiske inddeling af Kristi tre embeder i det profetiske, det ypperstepræstelige og det kongelige. Sit kongelige embede udøver Kristus først, når han efter opstandelsen og himmelfarten har indtaget sædet ved Guds højre hånd.

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 18

◀ **og om Bevidstheden ... at gjøre** : sml. *Paulus*, s. 550, hvor der refereres: »Ist er seiner Natur nach objectiv, geht aber doch nur im Bewusstseyn des Menschen vor. Denn *um das Bewusstseyn ist es der ganzen Schöpfung zu thun gewesen*; alles Andere ist dem Schöpfer gleichgültig. *Das Bewusstseyn musste durch einen zweiten analogen Process wieder geheilt werden.*«

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 33

◀ **theonisk** : vedr. beskrivelsen af verdens skabelse; også læren om gudernes oprindelse og herkomst. Sml. *Paulus*, s. 550.

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 38

◀ **Apostelens Ord ... σπερμα του θεου bliver** : gr. (σπέρμα του θεού) 'Guds sæd', jf. 1 Joh 3,9: »Enhver, som er født af Gud, gør ikke synd; for Guds sæd bliver i ham, og han kan ikke synde, fordi han er født af Gud.« Sml. *Paulus*, s. 550; *SW* II, 3, s. 382.

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 39

◀ **αμαρτια væsentlig ... som Afgudsdyrkelse** : gr. (hamartía) 'fejl', 'synd'. Sml. *Paulus*, s. 550, der refererer, at såvel NT som GT opfatter 'hamartía' som hedenskab.

I trykt udgave: Bind 19 side 356 linje 40

◀ **I sin ny Fremtræden ... actu sættende** : sml. *Paulus*, s. 551, hvor der refereres: »In seinem Wiederhervortreten ist *das B, das die göttliche Einheit Aufhebende*; aber das Gott Negirende in seinem Aus-sich-heraus-treten *wird in seinem In-sich-zurück-treten das Gott-Sezende*; und zwar *das Gott nunmehr actu Sezende.*« – **actu**: virkelig.

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 1

◀ **Apostelen Paulus siger ... αθεοι εν τω κοσμω** : gr. (άθεοι εν τō κόσμō) 'gudløse i verden', jf. Ef 2,12: » – husk, at I dengang var adskilt fra Kristus, udelukket fra borgerret i Israel og fremmede for forjættelsens pagter, uden håb og uden Gud i verden.« – **Paulus**: 350,27.

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 7

◀ **εν τω κοσμω** : gr. (en tō κόσμō) 'i verden'. Sml. *Paulus*, s. 551, der giver yderligere henvisninger til Ef 2,12, 4,18 samt Kol 1,21.

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 8

◀ **Her er det Sted ... maa gaae forud** : sml. *Paulus*, s. 551f..

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 9

◀ **Corollarium** : lat. 'tillæg'.

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 17

◀ **Anlaß, das Vermittelnde ... theoniske Proces** : sml. *Paulus*, s. 552, hvor der refereres: »Der Anlass, eben so das Vermittelnde und das Ziel des zweiten Processes und sämmtliche Potenzen desselben sind dieselben wie im ersten theonischen Process, der sich hier nur im menschlichen Bewusstseyn wiederholt.«

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 19

◀ **widergöttliche Proces** : sml. *Paulus*, s. 553, hvor der dog refereres: »den aussergöttlichen Process«.

I trykt udgave: Bind 19 side 357 linje 31

◀ **men kun som nødvendige ... faldne Bevidsthed** : sml. *Paulus*, s. 553, hvor der refereres: »sondern sie sind ein nothwendiges Erzeugniss des unter die Gewalt der Potenzen, die in ihrer Spannung nur kosmische Mächte sind, gefallenen Bewusstseyns.«

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 2

◀ **Troen, som ... skjænker dem** : sml. *Paulus*, s. 553, hvor der refereres: »Daraus erklärt sich einmal der Glaube, den die in diesem Process befangene Menschheit jenen Vorstellungen geschenkt hat.« – **befangne**: hildede.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 7

◀ **Man har ... for Naturlære** : sml. *SW II*, 3, s. 379f., hvor Schelling skriver: »Daraus erklärt sich denn 2) auch der Zusammenhang, in welchem die mythologischen Vorstellungen, ihrer scheinbaren Widersinnigkeit unerachtet, dennoch offenbar mit der Natur und ihren Erscheinungen stehen – ein Zusammenhang, der so viele verleitet hat, die Mythologie nur für eine künstlich ausgebildete Natursicht, die Götter für bloße Personifikationen von Naturkräften und Naturerscheinungen anzusehen. Dieser Bezug auf die Natur, dieser Art von Aehnlichkeit, welche die mythologischen Wesen mit Naturwesen zeigen, beruht darauf, daß *dieselben* welterzeugenden Potenzen, die in der Natur wirkten, hier im Bewußtseyn wirken. Dieser Zusammenhang ist also selbst ein natürlicher, nicht ein künstlicher, etwa *daraus* zu erklären, daß man eine Art von philosophisch-poetischer Naturforschung in der Urzeit annimmt.« – Der sigtes formentlig til myteforskere som Chr. G. Heyne og Gottfried Hermann, jf. Schellings diskussion af disse i »Historisch-kritische Einleitung in die Philosophie der Mythologie«, *SW II*, 1, s. 29-46.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 11

◀ **Udv: Historie** : 'Udvortes Historie', jf. *Paulus*, s. 554; *SW II*, 3, s. 380.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 16

◀ **Saa længe var Msket ... mere besonnen** : sml. *Paulus*, s. 554, hvor der refereres: »Die Menschheit war so lange ekstatisch: dann erst ging sie zur Besonnenheit über.«

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 17

◀ **Mythologierne ere ... frembringende, Proces** : sml. *Paulus*, s. 554f., hvor der refereres: »Man hat nicht nöthig, mit *Creuzer* u.A. anzunehmen, dass unter seinem Urvolke die Vorstellungen zuerst entstanden, von da an die *Inder* (die man gegen alle Analogie zum ältesten Volke machen will) übergegangen seyen. Die Mythologien der Völker sind die integrirenden Theile Eines und desselben, die Mythologie erzeugenden Processes.« Se også Schellings fremstilling i *SW II*, 3, s. 381. – Schelling diskuterer Georg Friedrich Creuzers *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*, 2. udg., bd. 1-4, Leipzig 1819-23 [1. udg. 1810-12; 3. udg. 1836-42], i sin »Historisch-kritische Einleitung in die Philosophie der Mythologie« i *SW II*, 1, s. 89-93.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 23

◀ **denne Mulighed blot ... det Forlokkende** : sml. *Paulus*, s. 555, hvor der refereres: »Sie erscheint als ein den Willen an sich ziehendes, verleitendes weibliches Wesen«.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 32

◀ **Persephone, som ... deres Duas** : sml. *Paulus*, s. 555f.; *SW II*, 3, s. 383. Se også *SW II*, 2, s. 155-161, hvor Schelling udvikler dette forhold, bl.a. med henvisning til Fr. Creuzers ekskurs »Ceres, Eleusine, Dyas oder Abfall und Rückkehr« i *Symbolik und Mythologie der alten Völker* (358,23), bd. 4, 2. udg., s. 538-550. – **Duas**: 335,9. – **Persephone**: I gr. mytologi er Persephone underverdenens herskerinde; hun skildres også som datter af Zeus og Demeter. I den homerske 'Hymne til Demeter' (overs. til da. af S. Meisling i *Digte fra Oldtiden*, 6. hefte, Kbh. 1831, s. 303-317) berettes, hvordan hun som ung og livsglad pige bortføres af Hades til underverdenen, hvor hun forvandler sig til en kold og barsk dronning. I den senere mytologi er hun nært knyttet til Demeter, hos hvem hun også opholder sig (364,28).

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 35

◀ **Genesis** : gr. 'oprindelse', 'tilblivelse'; betegnelse for Første Mosebog i den gr. oversættelse af GT, *Septuaginta*, og i den lat. oversættelse, *Vulgata*. Sml. *Paulus*, s. 556; *SW II*, 3, s. 383f.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 39

◀ **Mskets første Synd ... er Slangen** : jf. 1 Mos 3,1-6. Sml. *SW II*, 3, s. 384.

I trykt udgave: Bind 19 side 358 linje 40

◀ **Slangen er ... af Evigheden** : ved at bide sig selv i halen, et alm. symbol på evigheden fx i sepulkralkunsten. Sml. *Paulus*, s. 556; *SW II*, 3, s. 384, hvor Schelling tilføjer: »Die Schlange, die in sich selbst zurückgekrümmt ein Bild der Ruhe, ja der Ewigkeit ist, wirkt verberbend, sobald sie sich entrollt, sich aufrichtet.«

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 1

◀ **Slangen gaaer ... paa Spidsen** : I Biblen fortælles blot, at Guds straf til slangen for at have forledt mennesket var, at den skulle krybe på sin bug (1 Mos 3,14), hvilket i tidligere tider blev forstået således, at den oprindelig gik oprejst. [jf. fx Luthers latinske kommentar til 1 Mos 3,1. Sml. *SW II*, 2, s. 151.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 2

◀ **natura anceps** : lat. 'dobbelte natur'. Sml. *SW II*, 3, s. 384, hvor Schelling skriver: »Allgemein wurde daher die Schlange als Symbol jener zweideutigen Natur (jener *natura anceps*) betrachtet, durch welche, wenn sie sich von innen nach außen wendet, der Umsturz kommt.«

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 3

◀ **I de græske ... ud er Moder** : sml. *Paulus*, s. 556-558; *SW II*, 3, s. 384. Se også *SW II*, 2, s. 155-164, hvor Schelling fremstiller Persefone-læren og bl.a. s. 160 skriver: »die, wie sie sagen, ganz drinnen, innerlich bleibende (ἔνδον ὅλη μένουσα)« med henvisning til Creuzers *Symbolik und Mythologie* (357,23) bd. 4, s. 546, og videre s. 162: »In einer solchen, zur Mysterienlehre gehörigen Vorstellung wird also der Uebergang so beschrieben: die bis jetzt jungfräuliche und in jungfräulicher Abgeschiedenheit verborgene Persephone wird in Gestalt einer Schlange von Zeus (Jupiter) beschlichen, der ihr Gewalt thut (βιάζεται ὑπὸ τοῦ Διός), also sie aus ihrer Jungfräulichkeit setzt.« – Myten fra de gr. mysterier (330,34) om Zeus (345,41), der i skikkelse af en slange nærmer sig Persefone (358,35), findes i den homeriske 'hymne til Demeter' (358,35).

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 3

◀ **et** : lat. 'og'.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 8

◀ **1t Epoche A.** : sml. *Paulus*, s. 558; *SW II*, 3, s. 385.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 11

◀ **Prius** : lat. 'det første'; noget, der går forud. Jf. *Paulus*, s. 559, hvor der refereres: »das Prius vor der Natur«.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 15

◀ **vide om** : sml. *Paulus*, s. 559, hvor der refereres: »das von der Natur nichts wissen will.«

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 16

◀ **über-material**: 'material' i betydningen 'stof', υποκειμενον (307,28). Jf. *Paulus*, s. 559; *SW II*, 3, s. 386.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 22

◀ **Astralsystemet** : sml. *Paulus*, s. 560; *SW II*, 3, s. 387. Der sigtes til den religiøse stjernedyrkelse, som den bl.a. forefandtes i Mellemøsten, og hvori stjernerne betragtedes som levende væsener, der havde indflydelse på menneskene. Dette udvikledes også til hele astrologiske systemer, hvor planeternes indbyrdes stillinger bestemte verdens og menneskenes skæbne, og hvor de enkelte stjerner også blev identificeret med bestemte guder. Se næste kommentar.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 25

◀ **Zabismus ... himmelske Hær** : sml. *SW II*, 3, s. 387, hvor Schelling skriver: »Der diesem Moment der Entstehungsgeschichte der Natur *entsprechende* Moment des *mythologischen* Bewußtseyns ist jene astrale Religion, welche allgemein und ohne Widerspruch als die erste und älteste des Menschengeschlechts anerkannt ist, und welche ich auch *Zabismus* nenne, von Zaba, das Heer und insbesondere das himmlische Heer.« Se også *SW II*, 2, s. 179-188, hvor Schelling giver en udførlig fremstilling af såvel det etymologiske indhold af ordet 'Zaba' ('Zabi') fra arabisk og hebræisk som af sin egen betegnelse 'Zabismus', som ikke må forveksles med 'Sabeismus' (360,4) – det sidste sigter til sabæerne, det folk, som fra slutningen af 9. årh. f.Kr. levede i landet Saba i det sydvestlige Arabien.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 26

◀ **Det er ikke ... det Ueberkörperliche** : sml. *SW II*, 3, s. 387.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 26

◀ **sideriske** : vedr. stjernerne.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 28

◀ **og** : også.

I trykt udgave: Bind 19 side 359 linje 32

◀ **B** : sml. *Paulus*, s. 561; *SW II*, 3, s. 389.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 1

◀ **Ouranos** : Uranos. I Hesiod *Theogonien* fremstilles Uranos, himmelen, og Gaia (364,14), jorden, som det første gudedynasti, der afløste Chaos. Da Uranos skjulte deres børn, smedede Gaia et sværd, som hun gav til deres søn, titanen Kronos, der derpå dræbte Uranos. Uranos' afskårne lem blev kastet i havet, og af skummet opstod Afrodite. Sml. *SW II*, 3, s. 389.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 3

◀ **Ourania** : Urania, i gr. mytologi astronomiens gudinde. I sin fremstilling af den mytologiske udvikling sammenknytter Schelling den tidlige asiatiske Urania med lignende frugtbarheds- og kærlighedsgudinder i andre religioner (Mitra, Mylitta, Astrate), ligesom Urania også forbindes med Afrodite (360,3), som bar tilnavnet Urania, dvs. den himmelske. Sml. *SW II*, 3, s. 389.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 4

◀ **Sabismen**: sabæisme, ild- og stjernetilbedelse (359,26). Sml. *SW II*, 3, s. 390, hvor Schelling skriver: »Dieß war also etwas zu ihrer ältesten Religion Hinzugekommenes, Herodotos bestätigt auf diese Art die der Urania gegebene Stelle, sie bezeichnet das erste Hervortreten aus dem Zabismus.«

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 4

◀ **successiv Polytheisme** : sml. *SW II*, 3, s. 389f. Schelling skelner ml. to arter af polyteisme, nemlig den 'simultane' polyteisme, der betegner flere samtidige guder, der dog alle er underlagt en højeste gud, fx Zeus i den gr. mytologi, og den 'succesive' polyteisme, hvor de enkelte guder ikke er underlagt nogen højere, men derimod følger efter hinanden, som fx i Hesiod *Theogonien*, (361,33).

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 5

◀ **Perserne dyrke ... Sol, Maane** : sml. *Paulus*, s. 562; *SW II*, 3, s. 390, hvor Schelling skriver: »In den *Persern* ist noch die Erinnerung an die älteste Religion erhalten, inwiefern sie, wie Herodotos sagt, den gesammten Himmelsumschwung, d.h. den in demselben waltenden Geist, als den höchsten Gott verehren, außerdem aber der Sonne, dem Mond und bereits auch den Elementen (die das materialisirte Astrale sind) Verehrung erzeigen - 'dazu aber haben sie, sagt Herodotos, auch der Urania opfern gelernt'.« - Kilden er Herodot *Historie*, 1. bog, 131, hvor det fortælles, at persernes guder modsat hellenernes ikke havde menneskelig skikkelse, men at de ofrede til himmelhvælvingen, som de kaldte Zeus, ligesom de ofrede til solen, månen, jorden, ilden, vandet og vindene.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 8

◀ **og** : også.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 10

◀ **Babylonere, Assyre ... Melita** : sml. *Paulus*, s. 562; *SW II*, 3, s. 390, hvor Schelling skriver: »Außer den *Persern* sind es vorzüglich die *Assyrier* oder *Babylonier* (angenommenermaßen das älteste geschichtliche Volk), dann die *Arabier* (wie sie Herodotos nennt, d.h. die schon vom nomadischen Leben zu festen Wohnsitzen übergegangenen Einwohner des glücklichen Arabiens), welche die Urania, verehren. Von den *Babyloniern* ist sie unter dem Namen der Mylitta verehrt.« - Kilden er Herodot *Historie*, 1. bog, 131, hvor det fortælles, at perserne senere ofrede til Afrodite Urania, hvilket de lærte af assyrerne og araberne. Endvidere at hos assyrerne hedder Afrodite Mylitta, hos araberne Alilat og hos perserne Mitra.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 10

◀ **Den anden Gud ... i hendes Tempel** : sml. *SW II*, 3, s. 391. - Kilden er Herodot *Historie*, 1. bog, 199, hvor der fortælles om denne babylonernes 'grimmeste' skik.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 11

◀ **Hos Araberne ... Søn Dionysos** : sml. *SW II*, 3, s. 391, hvor Schelling skriver: »Unter den *Arabiern* ist der zweite, der relativ höhere und gegen die materialisirte Urania geistige Gott schon bereits näher bestimmt als *Sohn* der Urania. Herodotos nennt diesen Gott schon *hier* Dionysos. Auch ich werde mich für den Gott dieses Namens bedienen, jedoch als eines bloß allgemeinen, ohne damit schon den griechischen Dionysos zu meinen, obgleich es allerdings nur diese *allgemeine* (und darum allen Völkern *gemeinschaftliche*) Potenz ist, die zuletzt auch in dem griechischen Dionysos hervortritt.« - **Dionysos**: i gr. mytologi er Dionysos (også kaldt Bakchos el. Bakkus), søn af Zeus og Semele (366,21), opr. vegetationens gud, senere især gud for vinen. Han dyrkedes ved flere heilighedsmøder og i de ekstatiske Dionysos-fester, hvor deltagerne dansede

vildt, udstødte råb, sønderflængede dyr med hænderne og fortærede det rå kød.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 13

◀ **C** : sml. *Paulus*, s. 564; *SW II*, 3, s. 392.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 21

◀ **Phoenicer, Syrer ... Molok Chronos** : sml. *Paulus*, s. 564; *SW II*, 3, s. 393, hvor Schelling skriver: »Dieser strenge, noch immer der Freiheit unholde Gott ist der Gott der *zunächst* in der Geschichte und im mythologischen Proceß hervortretenden Völker, der *Phönikier*, der *Tyrer*, der *Karthager*, sowie der kananäischen Völkerschaften, bei den Phönikiern Baal (= Herr), ursprünglich Name des Uranos, des Himmelskönigs –, aber der Gott des gegenwärtigen Moments ist auch nur dieser König in einer zweiten Gestalt, wo er den andern Gott zwar noch nicht anerkennt, ihm keine Einwirkung verstattet, aber ihn doch schon *neben* sich hat. Bei den Kananäern heißt er ebenso Moloch. König. In der griechischen Mythologie, wo er bloße Vergangenheit ist, kommt er als Kronos vor.« – **Baal**: el. Ba'al, 'herre', kana'anæisk (vestsemitisk) regn-, torden- og frugtbarhedsgud (sml. *SKS*, K18, 368,9). – **Molok**: el. Molek, en guddom, som blev tilbedt hos det syriske folk, der bragte den menneskeofre. Guden er ofte omtalt i GT. – **Chronos**: i gr. mytologi (*Hesiod Theogonien*) den yngste af titanerne, søn af Uranos (360,3) og Gaia (364,14). Han får verdensherredømmet ved at dræbe sin far, men styrtes senere af sin søn Zeus (345,41).

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 26

◀ **Phoenicernes Hercules** : sml. *Paulus*, s. 564; *SW II*, 3, s. 394, hvor »der phönikische Herakles« også kaldes 'Melkarth', hvilket er en fönikisk gud, underverdenens konge, som dyrkedes i hele Middelhavsområdet, og som i GT identificeres med Ba'al. – **Hercules**: gr. Herakles, søn af Zeus og Alkmena og således halv gud og halv menneske, men ved sin død blev han optaget blandt guderne. Forinden havde han ved sin kraft og styrke bekæmpet kentaurer, drager, løver og overvundet mange andre farer, alm. betegnet som 'Herkules' tolv arbejder', men if. Schelling repræsenterer han tillige arbejdet og smerten.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 32

◀ **Heracles er en Forløber ... satte Guds Søn** : sml. *SW II*, 3, s. 394.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 32

◀ **Messias i det ... Tjeners Skikkelse** : sml. *SW II*, 3, s. 394, hvor Schelling drager en parallel ml. Herakles (Herkules) og Messias i GT, idet de begge ikke så meget træder frem som 'søn', men mere som herrens lidende tjener. Jf. fx Es 52,13-53,12.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 35

◀ **Chronos bliver ... religio peregrina** : sml. *Paulus*, s. 565; *SW II*, 3, s. 395, hvor Schelling skriver: »Damit ist aber ein neues, *Zweites Moment* unserer dritten Periode C gesetzt, das eben darum in das Bewußtseyn neuerer Völker fällt und z.B. in der Mythologie der phönikischen Völker noch nicht vorkommt. Diese weibliche Gestalt, in welche dem Bewußtseyn ebenso wie früher Uranos nun auch Kronos übergeht, ist durch die Kybele bezeichnet, welche zuerst unter dem *phrygischen* oder *phrygo-thrakischen* Volksstamm hervortrat, von diesem aber dann später auch in griechische Länder und bis nach Rom verpflanzt wurde, wo sie indeß immer eine *religio peregrina* blieb.« – **Cybele**: el. Kybele, gudinde, som opr. dyrkedes i Lydien og Frygien, men siden i store dele af den hellenske verden. Hun var 'den store moder', ophav til alt liv. – **religio peregrina**: lat. 'fremmed religion'. Sml. *SW II*, 2, s. 361, hvor Schelling udførligere diskuterer dette forhold i en note.

I trykt udgave: Bind 19 side 360 linje 38

◀ **καταβολή** : gr. (katabolē) 'grundlæggelse', 'begyndelse'.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 8

◀ **Den hele mythologiske Proces ... virkelige Overvældelse** : sml. *Paulus*, s. 566; *SW II*, 3, s. 396f. – **expiration**: udåndelse, det at ånde ud. – **Uaandelige**: overs. af ty. 'Ungeistige'.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 11

◀ **Den virkelige Overvældelse** : sigter til den fjerde periode, kaldet D, jf. *Paulus*, s. 566; *SW II*, 3, s. 397, hvor Schelling skriver: »Nun beginnt also eine *viertes Periode* = D, die der wirklichen Ueberwindung; diese kann nun die Periode des *Kommens* der dritten Potenz genannt werden« (364,22).

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 17

◀ **medopstandne** : sml. *Paulus*, s. 567, hvor der refereres: »Sie sind nur die mitentstehenden der eigentlichen Ursachen.«

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 19

◀ **ἔθνη γεννητοί** : gr. (theoí gennētoí) 'fødte, skabte guder'. Sml. *Paulus*, s. 567; *SW II*, 3, s. 397.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 19

◀ **de formelle og de materielle Guder** : dvs. 'formelle' i betydningen 'virkende el. forårsagende', mens de 'materielle' årsager kun er accidentielle. Jf. *Paulus*, s. 567; *SW II*, 3, s. 397.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 20

◀ **Ourania og Dionysos** : sml. *Paulus*, s. 567, hvor det tilføjes: »Wie auch Herodot (III, 8) von den Arabern sagt, sie halten die Urania und den Dionysos allein für Götter«; *SW II*, 3, s. 397f. – Som det fremgår, sigter Schelling til Herodot *Historie*, 3. bog, 8.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 23

◀ **Denne uorganiske ... ogsaa gennemgaaet** : sml. *Paulus*, s. 568; *SW II*, 3, s. 398, hvor der tilføjes: »Denn aus dieser vorhellenischen Zeit findet sich noch die Erinnerung an die λίθοις ἄργοις, wie Pausanias [*Helládos Periēgēsis* (gr. Beskrivelse af Hellas) fra ml. 155-180 e.Kr.] sagt, d.h. rohen, unbehauenen Steinen, erwiesene Verehrung.«

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 27

◀ **Fetischisme** : gudsdyrkelse knyttet til forskellige genstande el. dyr; Schelling betragter dette som den ældste religion, jf. *SW II*, 3, s. 398f.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 28

◀ **magna deorum mater** : lat. 'gudernes store moder', dvs. Kybele (360,38). Sml. *SW II*, 3, s. 399.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 31

◀ **simultan Polytheismes (...)** **succesiv Polyth.** : sml. *SW II*, 3, s. 399, hvor Schelling skriver: »Ich sage: *Göttervielheit*, diese ist von Vielgötterei wohl zu unterscheiden. Die materiellen Götter eines jeden Moments bilden nur eine Göttervielheit, nur simultanen Polytheismus; die geistigen oder die verursachenden Götter allein sind der Inhalt der eigentlichen Vielgötterei, nämlich des successiven Polytheismus« (360,5). – **Polytheismes**: polytheismus el. polytheisme.

I trykt udgave: Bind 19 side 361 linje 33

◀ **Typhons**: sml. *Paulus*, s. 569; *SW II*, 3, s. 401; begge steder henvises til Plutarchs (310,35) afhandling »De Iside et Osiride« i *Moralia* som kilde. – Tyfon er i gr. mytologi et vældigt, ildsprudlende uhyre, født af Jorden og Tartaros (Underverdenens dyb), som i sit oprør mod de olympiske guder blev besejret af Zeus og derpå blev spærret inde i Underverdenen. Grækerne genfandt Tyfon i den egyptiske gud Seth, der opfattedes som et ondt væsen, der bl.a. dræbte sin bror Osiris (362,5).

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 4

◀ **Osiris (...)** **Horos (...)** **Isis** : sml. *Paulus*, s. 570; *SW II*, 3, s. 401f.; begge steder anføres Plutarchs (310,35) afhandling »De Iside et Osiris« i *Moralia* som kilde. – I egyptisk mytologi var Osiris søn af jordguden Keb (Geb) og himmelgudinden Nut, og han var gift med sin søster Isis, med hvem han havde sønnen Horos. Osiris var hersker i de dødes rige, og hvert enkelt menneske skulle stilles til regnskab ved hans domstol. Da han blev dræbt af sin bror Seth (362,4), lykkedes det Isis atter at kalde ham tilbage til livet, mens Horos hævnede sin far ved af besejre Seth.

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 5

◀ **Brahma (...)** **Schiwa (...)** **Wischnu** : sml. *Paulus*, s. 570; *SW II*, 3, s. 403f. – I hinduistisk religion er Brahma skaberguden, fra hvem alt liv opstår, og til hvem alt liv vender tilbage. Tilsammen udgør Brahma, Shiva (livets ødelægger) og Vishnu (livets opretholder) en tredobbelt person, en slags treenighed.

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 18

◀ **Legenderne om (...)** **som Krischna** : sml. *Paulus*, s. 571f.; *SW II*, 3, s. 404. – Karakteristisk for den hinduistiske gud Vishnu er hans inkarnationer (opr. ti) i forskellige dyre- og menneskeskikkelser, som han

påtager sig for at frelse verden fra forskellige ulykker o.l. I den 8. inkarnation blev han hyrdeguden Krishna, i hvilken skikkelse han udførte en lang række bedrifter, i den 9. Buddha (362,31).

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 28

◄ **Budha** : sml. *Paulus*, s. 572; *SW II*, 3, s. 404f. – Buddha stiftede formentlig i 5. årh. f.Kr. buddhismens munkeorden og lære, hvori han bl.a. tog afstand fra brahmanismen.

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 31

◄ **Crisis** : lat. 'krise', 'omslag', 'vendepunkt'.

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 38

◄ **Forstyrrelsen** : ødelæggeren.

I trykt udgave: Bind 19 side 362 linje 39

◄ **de reelleste Væsener** : Sml. *Paulus*, s. 573; *SW II*, 3, s. 406, hvor Schelling skriver: »und doch für das Bewußtseyn von der reellsten Bedeutung, wirkliche Wesen, weil sie von einem reellen Prozeß sich herschreiben.«

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 11

◄ **αιδης, Hades** : gr. (háidēs), egl. 'den, der ikke ses'. Sml. *Paulus*, s. 573; *SW II*, 3, s. 407. – Hades, søn af Kronos og Rhea, er underverdenens hersker og udrustet med en hjelm, som gør ham usynlig. Kun sjældent forlod han underverdenen, men det skete, da han røvede Persefone (358,35), som derpå blev hans hustru og medherskerinde.

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 19

◄ **det hele Olymp** : hele den gr. gudeverden. Sml. *Paulus*, s. 573; *SW II*, 3, s. 407, hvor Schelling skriver: »Diese Göttervielheit, oder der ganze griechische Olympos (Zeus selbst) ruht auf seinem latent-, unsichtbar-geworden-Seyn.«

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 22

◄ **i den ægyptiske M. ... komme tilsyne** : sml. *SW II*, 2, s. 368, hvor Schelling omtaler dette med henvisning til Plutarchs (310,35) beskrivelse af gudernes frygt for Tyfon (362,4) i afhandlingen »De Iside et Osiride«, kap. 72, trykt i *Moralia*.

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 26

◄ **Chronos og Ouranos Tid** : 360,26 og 360,3.

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 30

◄ **en exoterisk og en esoterisk Gudelære** : sml. *Paulus*, s. 575; *SW II*, 3, s. 409, hvor Schelling skriver: »Die materielle Göttervielheit ist dabei das Exoterische, die geistigen Götter, die nach aufgehobener Spannung nur noch als Gestalten Eines Gottes sind, werden zum Inhalt eines esoterischen Bewußtseyns.«

I trykt udgave: Bind 19 side 363 linje 37

◄ **Mysterierne** : sml. *Paulus*, s. 575; *SW II*, 3, s. 409. De gr. mysterier (330,34) betegner if. Schelling overgangen fra hedenskab til kristendom.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 2

◄ **Begge Overgange ... qvindelig Gud** : dvs. først ved Urania, dernæst ved Kybele, jf. *SW II*, 3, s. 411.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 5

◄ **Rhea, Gea** : sml. *Paulus*, s. 576; *SW II*, 3, s. 412. – I gr. mytologi (efter Hesiod *Theogonien*) blev gudinden Gaia, jorden, til umiddelbart efter Chaos, og hun fødte himmelen (Uranos), bjergene og havet. Sammen med Uranos (360,3) fik hun datteren Rhea, den store gudemor, der med Kronos (360,26) fik den olympiske gudeslægt (Zeus, Hades, Poseidon, Hera, Demeter og Hestia).

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 14

◄ **Demeter (...) Romernes Ceres** : sml. *Paulus*, s. 576; *SW II*, 3, s. 412. – I gr. mytologi er Demeter

agerdyrkningens gudinde, svarende til den rom. gudinde Ceres, og hun havde sin vigtigste helligdom i Eleusis. If. den yngre mytologi (hymnerne, Hesiod *Theogonien*) er hun datter af Kronos og Rhea, og ved Zeus mor til Persefone (364,28).

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 16

◀ **Demeter er ... Poseidons Gemalinde** : sml. *Paulus*, s. 577; *SW II*, 3, s. 413. – I gr. mytologi er Poseidon havets gud, søn af Kronos og Rhea, bror til Zeus (himmelen) og Hades (underverdenen), gift med Amfitrite. Dog fortæltes i Arkadien, at Demeter, som her dyrkedes som Despoina, var hans hustru, og at de sammen fik datteren Persefone.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 21

◀ **Senere er Demeter ... hengivende Bevidsthed** : Senere, dvs. i periode D (361,19), jf. *Paulus*, s. 577; *SW II*, 3, s. 413.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 22

◀ **Persephone (...) Persephones Rov ... er bedrøvet** : sml. *Paulus*, s. 577f.; *SW II*, 3, s. 414 (også *II*, 2, s. 630-636). – If. gr. mytologi – Schelling sigter til den homeriske 'Hymne til Demeter' (358,35), der var knyttet til Eleusis – fortælles, at da Persefone (358,35) en dag legede og plukkede blomster, åbnede jorden sig og Hades greb hende. Han førte hende med Zeus' accept til underverdenen, hvor hun blev hans hustru. Demeter søgte i ni dage verden rundt for at finde sin datter, indtil den 10. dag, hvor Helios (solen) åbenbarede det hændte for hende. Demeter forlod i vrede Olympen, vandrede om på jorden i skikkelse af en gl. kone og lod misvækst hemsøge jorden. For at formilde hende lod Zeus Persefone hente op fra underverdenen, dog kun således, at hun 2/3 af året skulle være hos Demeter, men resten af tiden hos Hades.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 28

◀ **hell** : heller.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 33

◀ **den dionysiske ... Zeus⁵ Attributer**) : sml. *Paulus*, s. 578, hvor der refereres: »Bei Pausanias ist ein Werk des Polycletois erwähnt, wo Zeus als Haupt der Göttervielfalt mit den Attributen des Dionysos geschmückt ist.« I *SW II*, 2, s. 642, giver Schelling en nærmere beskrivelse af Polykletos' Zeus-statue, som den fremstilles hos Pausanias (361,27).

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 33

◀ **Mysterierne ... Demeters Mysterier** : sml. *Paulus*, s. 578, hvor der refereres: »Es ist der dritte Gott, durch den das verletzte Bewusstseyn begütigt wird. Das ist der wesentliche Inhalt der Mysterien. Die alten eleusinischen Mysterien heissen vorzugsweise die Mysterien der Demeter.« Se også *SW II*, 3, s. 415. 330,34.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 38

◀ **deres Indhold er ... Cursus i Agricultur** : sml. *SW II*, 3, s. 415f., hvor Schelling skriver: »Das Geheimniß der Mysterien zu errathen, hat man von jeher gestrebt. Franzosen haben zuerst aufgestellt, die Eleusinischen Mysterien seyen nur ein *cours d'agriculture* gewesen. Selbst Sylvestre de Sacy (in den Anmerkungen zu St. Croix) weiß am Ende auch nichts anderes als: 'die Mysterien möchten vorzüglich nur Darstellungen oder Symbole der hauptsächlichsten Naturwirkungen, der Jahreszeiten u.s.w. enthalten haben'. Aber so wenig der Mythologie, ebenso wenig oder vielmehr noch weniger kann den Mysterien eine bloß *physikalische* Bedeutung zugeschrieben werden.« – **agronomiske**: ang. agerdyrkning, jordbrug. – **en fransk Forfatter**: Denne forfatter er ikke identificeret, men i *SW II*, 2, s. 640 tilføjer Schelling yderligere: »wie ein Franzose von noch nicht langer Zeit wirklich gemeint hat«.

I trykt udgave: Bind 19 side 364 linje 39

◀ **θεσμοφορος** : gr. (thesmophóros) 'lovgiver'. Sml. *SW II*, 3, s. 416.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 4

◀ **Isocrates nævner ... Demeters Gaver** : sml. *Paulus*, s. 579; *SW II*, 3, s. 416, hvor Schelling selv henviser til Isokrates's *Panegyricus*, 28-30.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 4

◀ **Sabisme er ... af Tacitus** : sml. *Paulus*, s. 579, hvor der refereres, at »Zabismus« ikke er bundet til

agerbrug, og at selv Julius Cæsar har sagt dette om germanerne. I SW II, 3, s. 416f. siger Schelling tilsvarende, at Julius Cæsar i *De bello Gallico* (Gallerkrigen), VI, 22, har skrevet: 'agriculturae non student, neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios' (lat. 'De dyrker ikke landbrug, og ingen har et afgrænset stykke agerland eller private marker'), hvorefter han tilføjer: »Wie sich dieß mit einigen Nachrichten des Tacitus vereinigen lasse, ist hier nicht der Ort zu untersuchen.« – Schelling sigter med det sidste formentlig til den rom. historieskriver Cornelius Tacitus' (o. 56 - o. 118 e.Kr.) *Germania* (98 e.Kr.), kap. 46, 2, hvor germanerne karakteriseres ved deres faste boliger.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 5

◀ **den gyldne Alder** : I Hesiods *Værker og Dage*, 106-201, findes myten om de fem stadigt ringere verdensalder, begyndende med 'den gyldne verdensalder', hvilken var 'på Kronos' tid', da der ikke fandtes jammer og sorger. Den rom. digter Vergil knytter an til dette i *Georgica* (o. 29 f.Kr.), 1. bog, 118-146.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 13

◀ **»da var det ... sine Marker«** : sml. *Paulus*, s. 579, hvor citatet refereres på latin; SW II, 3, s. 417, hvor Schelling skriver: »In der späteren Erinnerung war es Kronos, der, mit Uranos zusammenfallend, wie weit entfernte Gegenstände zusammenfallen, den Griechen und Römern der Gott des goldnen Weltalters wurde. Damals, sagten sie, als Saturnus herrschte, wurden keine geschlossenen Felder gebaut, noch war es erlaubt, das Feld mit Grenzen zu umziehen. (Ich erinnere an die früher schon angeführte Stelle aus Virgil [Georg. I, 125ff.])« – Citatet stammer, som anført, fra Vergil *Georgica*, 1. bog, 125, hvor de følgende linjer omhandler Saturns gyldne tidsalder.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 14

◀ **og** : også.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 15

◀ **Hos Phrygerne ... Stifterinde** : sml. SW II, 3, s. 418f., hvor Schelling dokumenterer dette om Kybele (360,38) ved at citere fra Lukrets digression om Kybele i *De rerum natura* (*Om verdens natur*, 1. halvdel af 1. årh. f.Kr.), 2. bog, 600-660.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 16

◀ **medens Babylonerne ... til Havet** : sml. *Paulus*, s. 579f.; SW II, 3, s. 418, hvor Schelling før den af SK anførte parentes skriver: »die Phönikier, die Tyrer, die Karthager, die Kronischen Völker.«

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 17

◀ **Ægypterne ansaa ... typhoniske Element** : sml. *Paulus*, s. 580; SW II, 3, s. 418, hvor der henvises til Plutarch (310,35), som fortæller, at if. egypterne er Tyfon (362,4) havet, jf. Plutarchs afhandling »De Iside et Osiride«, kap. 32 og 33, trykt i *Moralia*.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 20

◀ **Demeter udtrykte ... Agerbrug fremkom** : sml. *Paulus*, s. 580; SW II, 3, s. 418f.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 21

◀ **En spansk ... af sig selv** : sml. SW II, 3, s. 419f., hvor Schelling giver en udførligere beskrivelse og samtidig henviser til den sp. naturforsker Felix de Azara (1746-1821), dvs. hans hovedværk, som især blev kendt gennem den fr. overs. *Voyages dans l'Amérique Méridionale par F. de Azara depuis 1781 jusqu'en 1801, contenant la description géographique, politique et civile du Paraguay et de la rivière de La Plata*, overs. og kommenteret af M. Sonnini, red. og indledt af C.A. Walckenaer og med oplysende note af G. Cuvier, bd. 1-4, Paris 1809.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 24

◀ **anstikkende** : jf. SW II, 3, s. 420: »ansteckende Kraft«, dvs. 'smittende' kraft.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 27

◀ **Persephone (...) Lighed mell. hende og Sædekornet** : sml. *Paulus*, s. 581; SW II, 3, s. 421 (se også SW II, 12, s. 637-640). – **Persephone**: 358,35.

I trykt udgave: Bind 19 side 365 linje 29

◀ **theogonisk** : vedr. læren om gudernes oprindelse og herkomst.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 5

◀ **Demeters Forsoning ... forsoner mit Sind** : sml. *Paulus*, s. 582; *SW II*, 3, s. 422, hvor Schelling citerer fra den homeriske 'Hymne til Demeter' (358,35), v. 274f. (se også *SW II*, 2, s. 632f.).

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 7

◀ **Mysterierne kaldes og de dionysiske** : sml. *Paulus*, s. 582; *SW II*, 3, s. 422.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 9

◀ **I Almdl. forkyndiger ... Bevidstheden Taumel** : sml. *Paulus*, s. 582; *SW II*, 3, s. 422, hvor Schelling skriver: »Allgemein kündigt sich in den ältern Religionen die Gegenwart des Dionysos oder seine Wirkung auf das Bewußtseyn zuerst durch eine besinnungslose Begeisterung an, die Orgasmus genannt wird. Das Bewußtseyn, von der erdrückenden Gewalt des realen Gottes sich plötzlich frei fühlend, muß dadurch gleichsam taumelnd werden.« – **Orgianisme**: de religiøse kulthandlinger i mysterierne, som var knyttet til Demeterdyrkelsen i Eleusis og kabirernes gudsdyrkelse. Der sigtes dog især til de hemmelighedsfulde Dionysos-fester.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 10

◀ **Sabbathier (...) Ordet selv ... Vinkel-Cerimonier** : Såvel *Paulus*, s. 582 som *SW II*, 3, s. 423, tilføjer, at beskrivelsen de sabaistiske orgier som den første fremtrædelse af Dionysos beror på en undersøgelse, som blev iværksat af det romerske senat, og hvis indhold udførligt beskrives af den rom. historiker Livius i *Ab urbe condita (Roms Historie)*, 39. bog, kap. 8-20. I *SW* bemærker Schelling endvidere: »Aber schon der Name Sabazien, der Name des Gottes Sabos, der Festruf Evoë Saboi deutet an, daß diese Orgien dem ersten Uebergang vom Zabismus zur eigentlich mythologischen Religion angehören. Diese Sabazien nun haben in Griechenland nie festen Fuß gefaßt, und konnten sich höchstens nur als Winkelceremonien behaupten. In einer Komödie des Aristophanes, welche *Cicero de Legibus* [II,15] erwähnt, wurde Sabazius mit andern für fremd erklärten Göttern auf der Bühne selbst aus dem Staat geworfen.« – **Sabismen**: 360,4. – **Winkel-Cerimonier**: dvs. skjulte ceremonier.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 13

◀ **Phellagogierne** : dvs. phallagogierne. Sml. *Paulus*, s. 583; *SW II*, 3, s. 423f., hvor Schelling giver en udførligere omtale af de egyptiske fallosprocessioner, bl.a. med henvisning til beskrivelsen i Herodot *Historie*, 2. bog, 49 (sml. også 58).

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 17

◀ **Dionysos's Ideen ... storartigt frem** : sml. *SW II*, 3, s. 425, hvor Schelling ved udredningen af dette henviser til Herodot *Historie*, 2. bog, 49. – **Dionysos's Ideen**: Dionysos-ideen. – **stortartig**: af ty. großartig, storartet.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 19

◀ **Denne Dionysos ... til Zeus** : sml. *Paulus*, s. 583; *SW II*, 3, s. 425f. Der sigtes her i alm. til den gr. mytologi, jf. fx Herodot *Historie*, 2. bog, 146. – **Semele**: i gr. mytologi har Semele, datter af thebanerkongen Kadmos, en elskovsaffære med Zeus, men bliver af den skinsyge Hera lokket til at forlange, at Zeus skulle vise sig for hende i al sin væld. Da Zeus gør det, fortæres hun af flammerne, og Zeus gemmer hendes ufødte foster i sig, til det kan fødes som Dionysos (360,13). Siden henter Dionysos sin mor op til guderne.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 21

◀ **Dionysos ... sin Fødsel i Zeus** : sml. *SW II*, 3, s. 426. Schelling knytter formentlig an til Herodot *Historie*, 2. bog, 146, hvor begge disse træk anføres.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 23

◀ **Hans første Modstander ... den opvoxende** : sml. *SW II*, 3, s. 426, hvor Schelling henviser til kong Lykurgos' kamp mod Dionysos i Homers *Iliaden*, 6. sang, 130-140.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 24

◀ **Pentheus Konge i Thracien** : sml. *Paulus*, s. 584; *SW II*, 3, s. 427, hvor Schelling henviser til Euripides' tragedie *Bacchantinderne*, der udførligt omhandler Thebens konge, Pentheus' kamp mod Dionysos-dyrkelsen, der ender med, at han sønderrives af bakkantinderne under deres ekstatiske Dionysos-fest

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 27

◀ **Orpheus ... Mænader** : sml. *Paulus*, s. 584; *SW II*, 3, s. 427. I gr. mytologi er Orfeus en mytisk sanger og digter, søn af Oiaeros el. Zeus og musen Kalliope, som blev sønderrevet af trakiske kvinder under deres orgiastiske gudsdyrkelse. – **Mænader**: de 'rasende, forrykte' kvinder i Bakkus' (Dionysos') følge, også kaldt bakkantinder

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 28

◀ **Homer selv** : sml. *Paulus*, s. 584f.; *SW II*, 3, s. 428f., hvor følgende passage begge steder suppleres af en diskussion af det homeriske spørgsmål, dvs. spørgsmålet om, hvorvidt Homer var forfatter til *Odysseen* og *Iliaden*.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 30

◀ **Occidentalismen (...) Orientalismen** : sml. *Paulus*, s. 585; *SW II*, 3, s. 429f., hvor Schelling behandler overgangen fra den orientalske mytologi til den occidentalske, dvs. vesterlandske.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 36

◀ **ορφναιος** : gr. (orphnaíos) 'mørk', 'dunkel', 'natlig'. Sml. *Paulus*, s. 585; *SW II*, 3, s. 430, hvor Schelling udlægger dette udtryk af Homer.

I trykt udgave: Bind 19 side 366 linje 38

◀ **42. d. 4 febr.** : Her ophører SKs referat; se tekstredegørelsen, s. 417f.

I trykt udgave: Bind 19 side 367 linje 1